

FARKAS KATALIN

A rendőrség és a magyar függetlenségi szervezkedések (1859–1866)

Az 1848. és 1849. évi eseményeket és a világo si fegyverletételt követő elnyomást látva jó néhányan jutottak Magyarországon arra a következtetésre, hogy hazájuk boldogulásának egyetlen útja a függetlenség kivívása, még akkor is, ha ez rendkívül nehéz, és óriási áldozatokat követel. Már az 1850-es évek elején történtek kísérletek az újabb szabadságharc előkészítésére, de a függetlenségi szervezkedések korszakának leginkább a Bach-rendszer 1859-ben bekövetkezett bukása és az 1867. évi osztrák–magyar kiegyezés közt eltelt éveket tekinthetjük. A szervezkedőket az egymással szoros an összefüggő külső és belső körülmények egyaránt bátorították ebben az időszakban. A Habsburg Birodalom sorozatos külpolitikai kudarcai, főként az itáliai háborúk, majd az Olaszországgal kialakuló konfliktus elhúzó dása Velence és Dél-Tirol miatt, valamint a német kérdésben kibontakozó és egyre élesebbé váló porosz–osztrák ellentét egyszerre gyengítették a bécsi udvart, és kínáltak lehetőséget a magyaroknak a külföldi szövetségesek keresésére. Olaszországon és Poroszországon kívül potenciális szövetségesként jöhettek szóba az ugyancsak a nagyhatalmi elnyomás ellen küzdő balkáni népek, különösen a szerbek, a románok és a horvátok. A külföldi kapcsolatok megeremtésében és fenntartásában az emigránsok játszották a főszerepet, akik ugyanakkor magyarországi politikusokkal és volt honvédtisztekkel is igyekeztek érintkezésbe lépni. A magyarországi szervezkedéseket nagyban segítette az 1860. évi októberi diploma kiadása után átmenetileg szabadabbá váló légkör, valamint az a tény, hogy a Habsburg Birodalom politikai és pénzügyi válsága miatt a kormányhatóságok és a rendőrség nem mindig léptek fel következetesen és hatékonyan.

A bécsi udvar 1859 után természetesen tisztában volt azzal, hogy Magyarországon felerősödtek a függetlenségi törekvések, és ez fokozott veszélyt jelent a Habsburg Birodalomra nézve. A külföldön és Magyarországon működő besúgók folyamatosan figyelték a gyanús nak tekintett személyeket, a helyi hatóságok jelentést tettek az udvarel lenes megmozdulásokról, az 1851-ben létrejött „*Polizeiver ein*” pedig biztosította a hét legnagyobb német állam rendőri együttműködését. A birodalmi hatáskörrel rendelkező rendőrminisztérium és az októberi diploma után újjáalakuló magyarországi hatóságok közti súrlódások azonban megnehezítették az udvarel lenes szervezkedésekkel szembeni fellépést. A rendőrminisztérium irányításával a nagyobb városokban működő rendőrigazgatóságok és kirendeltségeik időről időre összeütközésbe kerültek a megyei és a városi törvényhatóságokkal, a Helytartótanács és a Kancellária pedig igyekezett elérni, hogy a magyarországi rendőri ügyek az ő ellenőrzésük alá kerüljenek. Törekvéseik nem jártak sikerrel, a Karl Mecséry báró, rendőrminiszter magyarországi hatáskörét megkérdőjelező Forgách Antal kancellárt 1864-ben le is váltották.¹

¹ Sashegyi Oszkár: *Az abszolútizmus kori levéltár*. Budapest, 1965. 103.

Az emigránsok és a magyarországi szervezkedők különböző módokon törekedtek a lepleződés esélyének csökkentésére. Az emigránsok többnyire szóbeli üzeneteket küldtek magyarországi társaiknak, és időnként még egymás közti levelezésükben is álneveket használtak, illetve egyezményes kifejezésekkel utaltak bizonyos tárgyakra vagy tevékenységekre. Teleki László gróf egy Kossuth Lajoshoz írt levelében „Benó” és „Mór” néven emlegette a pesti forradalmi bizottmány két katonai vezetőjét, vagyis Beniczky Lajost és Maróthy Jánost.² Klapka György egy Éber Nándornak címzett levelében következetesen „kel-mének” nevezte az egyébként valóban textilszállítmányként feladott fegyvereket.³ Az üzeneteket és esetenként pénzüsségeket általában hivatalosan rokonlátogatásra külföldre utazó személyek vitték be az országba. Köztük volt a nagybátyját, Teleki Lászlót látogató Tisza Kálmán, a sógorához, Jósika Miklós báróhoz utazó Podmaniczky Frigyes báró, de a legnagyobb segítséget e tekintetben Károlyi Gábor és Gyula grófok nyújtották az emigránsoknak. Ez utóbbiak nemcsak származásuknak köszönhetően utazhattak viszonylag szabadon, hanem azért is, mert ürügyként szolgált számukra az a tény, hogy apjuk, Károlyi György gróf Magyarországon, anyjuk Zichy Karolina grófnő pedig emigrációban élt. A magyarországi szervezkedésben is jelentős szerepet játszottak a rokoni és baráti kapcsolatok, amelyek megkönnyítették a bizalmas értesülések továbbítását. Különösen gyakori volt a volt honvédek összeköttetéseire épülő szervezés. Éppen ezért jelentettek nagy veszélyt a függetlenségi törekvésekre a besúgóvá vált egykori honvédek, amint ezt az ún. „Almásy–Nedeczky-féle szervezkedést” feljelentő Asbóth Lajos esete is megmutatta. Az ugyanakkor megnehezítette a rendőrség helyzetét, hogy a szervezkedések gyakran több szálon futottak, mögöttük több egymással laza kapcsolatban álló csoport állt.

A jelen tanulmány célja az, hogy összevesse a rendőrmisztérium, illetve a magyarországi kormányhatóságok értesüléseit a kutatás jelenlegi állása alapján ismert tényekkel, és megállapítsa, mennyire voltak valós ismeretei az említett testületeknek a magyar függetlenségi szervezkedésekről. A tanulmány – a jelzett időhatárokon belül – három olyan rövid periódusra összpontosít, amelyek során a kedvezőnek tűnő külpolitikai körülmények felerősítették a magyar függetlenségi törekvéseket. A rendőri értesülések forrásai többnyire a rendőrmisztériumnak a Helytartótanácsához és a Kancelláriához küldött bizalmas közlései.

Itáliai háborúk és magyar remények (1859–1861)

III. Napóleon francia császár és Camillo Benso di Cavour gróf, a Szárd-Piemonti Királyság miniszterelnöke 1858 júliusában egy kis francia fürdővárosban, Plombières-ben titkos megállapodást kötött arról, hogy kiűzi Itáliából az osztrákokat, és egy szövetségi államot hoznak létre a félszigeten a pápa vezetése alatt. Az Ausztria elleni háború tervei között kezdettől fogva szerepelt a magyar szabadságharc újrakezdésének támogatása is. Cavour, párizsi olasz emigránsok közvetítésével, már 1858 márciusában Torinóba hívta a Cannes-ban tartózkodó Teleki László grófot, és ismertette vele a piemonti kormány Ausztria-ellenes elképzeléseit. Teleki azt javasolta Cavournak, hogy katonai kérdésekről Klapka György tábornokkal, a komáromi vár külföldön is híressé vált egykori védőjével tárgyaljon. Teleki javaslatának köszönhetően Klapka először Teodoro Santa Rosa piemonti államtitkárral tárgyalt augusztusban Aux-les-Bains-ben, majd szeptemberben Cavourral Torinóban, decemberben pedig Jérôme Napoléon herceggel Párizsban. Újabb torinói és párizsi tárgyalások

² Magyar Országos Levéltár (a továbbiakban: MOL) R 90. 3450. Teleki–Kossuth, 1860. nov. 7.

³ MOL R 86. Klapka–Éber, 1864. márc. 18.

után 1859 januárjában sikerült megállapodnia mindkét állam vezetésével arról, hogy azok fegyveres és anyagi segítséget nyújtanak a magyar függetlenség kivívásához.⁴

A magyar függetlenség szempontjából kedvezően alakuló külpolitikai helyzet 1858 és 1859 fordulóján szükségessé tette a magyarországi szervezés elindítását, amelyben kulcsszerepet kapott az emigrációból éppen akkor hazaköltöző Almásy Pál. A debreceni országgyűlés egykori alelnöke már 1857 decemberében közölte barátjával, Telekivel, hogy családi gondjai miatt vissza akar térni Magyarországra, de az amnesztiát csak egy évvel később kapta meg. Hazautazására valamikor 1859 januárjában vagy februárjában került sor.⁵ A vonatkozó forrásokban több jel is arra utal, hogy hazatérte után, minden bizonnyal Teleki utasítására, ő szervezte meg az úgynevezett „pesti központi bizottmányt”,⁶ amely az emigránsok tárgyalásainak értelmében az újabb szabadságharc előkészítését tűzte ki célul. Klapka egy 1859. február 28-án kelt levelében arra kérte Telekit, hogy a lehető legrészletesebben számoljon be az emigránsok tárgyalásainak eredményeiről és a várható nemzetközi fejleményekről a pesti bizottmány Párizsba érkező küldöttjének, Komáromy Györgynek.⁷ Teleki és Komáromy találkozójára márciusban került sor. Komáromy a reformkor óta igen jó barátja volt Almásynak, és hozzá, illetve Telekihez hasonlóan Párizsban élt a világosi fegyverletételt követő években.⁸ Az emigrációval ekkor kapcsolatba lépő, Teleki és Almásy kapcsolatai alapján szervezett pesti bizottmány vagy más néven „hazafias cselekvési párt” tehát már létezett, akkor, amikor 1859 májusában, a francia diplomácia nyomására Klapka és Teleki Kossuthtal együtt létrehozta a Magyar Nemzeti Igazgatóságot.

A pesti bizottmány tagja lett Almásyn és Komáromyn kívül az egykori párizsi emigráns társaság egy harmadik alakja, Lónyay Menyhért, valamint Teleki unokaöccse, Tisza Kálmán, továbbá Komáromy fiatal barátja és rokona, a császári seregből másfél évvel korábban kilépett Csáky Tivadar gróf is. A katonai szervezést kezdetben két tekintélyes egykori honvédtiszt, Beniczky Lajos ezredes⁹ és Maróthy János huszárőrnagy irányította.¹⁰ 1860 ta-

⁴ Horváth Zoltán: *Teleki László 1810–1861. I.* Budapest, 1964. 386., 396.; Lengyel Tamás: *Klapka György emlékiratai és emigrációs működése.* Budapest, 1936. 25–27.

⁵ MOL R 216. 1. t. Teleki–Vukovics, 1857. dec. 3., uo. Teleki–Vukovics, 1858. jan. 29., uo. Horváth–Vukovics, 1858. dec. 11., uo. Horváth–Vukovics, 1859. jan. 20., uo. Horváth–Vukovics, 1859. márc. 16., uo. Horváth–Vukovics, 1859. márc. 18.; vö.: Szabad György: *Forradalom és kiegyezés választóján 1860–61.* Budapest, 1967. 313.

⁶ A két esemény közti kapcsolatot elsősorban Teleki nyilvánvaló szándékai, Almásyval való barátsága, valamint Almásynak a bizottmányban betöltött vezető szerepe támasztja alá. A feltételezést ugyanakkor megerősíti az a tény is, hogy Almásy hazatérése és a bizottmány megalakulása között igen rövid idő telt el.

⁷ Lengyel: *Klapka György*, 30.

⁸ Görög Livia (sajtó alá rendezte): *Teleki Sándor emlékezései.* Budapest, 1958. 465–466.; Óvári-Avary Károly (fordítás és jegyzetek): *Mednyánszky Cézár emlékezései és vallomásai az emigrációból.* Budapest, 1930. 92–96.

⁹ Beniczky Lajosnak (1813–1868) a pesti központi bizottmány tevékenységében való részvétele különösen érdekes, mivel 1860-ban két memorandumot is intézett Albrecht főherceg helytartóhoz, amelyben felajánlotta, hogy jelent az ország hangulatáról. Még ugyanazon év nyarán 4000 forintot kapott a kormányzattól azért, hogy megpróbálja rávenni a nemeseket a passzív ellenállás feladására. Tevékenységét előbb betegsége szakította félbe, majd a bécsi politikában csalódva végleg felhagyott azzal. Magyarország újkori történetének forrásai. Steier Lajos: *Beniczky Lajos élete, működése, halála.* Budapest, 1924. 720–721.

¹⁰ Teleki egy 1860 tavaszán kelt levelében Lónyayt, Almásyt, Komáromyt, Csákyt és Tiszát nevezi meg „hazai ügynökként”, Beniczkyt pedig „guerillafőnökként”. Egy 1860 őszi íródott levelében pedig már két katonai vezetőről „Benőről” (Beniczkyről) és „Mórról” beszél. Az utóbbi Kossuth ké-

vaszán elhagyta a bizottmányt Lónyay, aki ezután Deákhoz közeledett,¹¹ miközben új tagokkal is bővült a szervezet: Podmaniczky Frigyesel és a katonai szakértőnek számító Ivánka Imrével. Az utóbbi kettő együtt küzdött Tisza Kálmánnal a református és az evangélikus egyház autonómiáját jelentős mértékben korlátozó protestáns pátens visszavonásáért, így valószínűleg az ő révén kerültek a bizottmányba 1860-ban.¹² A csoporthoz lazábban kötődtek a Károlyi-testvérek, Sándor és Ede is.

1859 nyarán, az itáliai háború idején a bécsi udvarban tudni vélték, hogy III. Napóleon 3 millió frankot adott Kossuthnak, és a dunai fejedelemségeken keresztül be akar törni Magyarországra.¹³ A hír, bár azon a valós értesülésen alapult, hogy III. Napóleon támogatásáról biztosította a magyar emigránsokat, konkrét részleteiben minden valóságalapot nélkülözött. III. Napóleon soha nem ajánlotta fel közvetlen háborús beavatkozását a magyar függetlenség érdekében, Kossuth és társai pedig soha nem kaptak ekkora pénzüsszeget egyetlen külföldi kormánytól sem. Ráadásul a következő hetek és hónapok külföldi fejleményei nem igazolták az újabb magyar szabadságharc kirobbanásával kapcsolatos várakozásokat. Az 1859 tavaszán kitört francia–piemonti–osztrák háború elméletileg alkalmat teremtett volna a magyarok bevonására, de erre nem került sor, mivel III. Napóleon császár Villafrancában sietve fegyverszünetet kötött Ferenc Józseffel. 1859 őszén a közép-itáliai kis államok sorra elűzték uralkodóikat, majd népszavazás útján csatlakoztak Piemonthoz. 1860 májusa és szeptembere között Garibaldi a torinói kormány tudtával, de hivatalos támogatása nélkül elűzte a Bourbonokat a nápolyi trónról, így Dél-Itália is a születőben lévő egységes Olaszország részévé válhatott. Cavour azonban francia támogatás nélkül nem mert újabb háborút kezdeni, ráadásul az egyesülő területek egységes állammá szervezése is lekötötte a figyelmét, így a magyar szabadságharc kirobbanása is várattott magára.¹⁴

Az osztrák sereg itáliai vereségeinek következtében Magyarországon megélénkült a politikai élet, és a pesti központi bizottmány tagjai több esetben nemcsak résztvevői, de szervezői is voltak a különböző önkényuralom ellenes megmozdulásoknak. Tisza, Podmaniczky és Ivánka a protestáns pátenssel szembeni ellenállást irányították,¹⁵ Károlyi Ede nemzeti célú gyűjtéseket rendezett,¹⁶ Csáky pedig a hatóságok által nem engedélyezett Kazinczy-bált tartott Szepes megyei hotkóci kastélyában, ami után elő is állították.¹⁷ A bizottmány tagjai tehát a hatóságok látókörébe kerültek mint a nemzeti ellenállás vezetői, arról azonban nincsen adatunk, hogy a rendőrség 1860 ősze előtt tudott volna a forradalmi szervezet létezéséről. Ez nem is meglepő, hiszen kedvező külpolitikai körülmények és pénz hiányában a bizottmány nem tudott érdemi munkát végezni, ráadásul 1860 nyarán már a bomlás első jelei is megmutatkoztak. Komáromy a Magyar Nemzeti Igazgatóságnak 1860 júniusában írt

sőbbi irataiból azonosítható: Maróthy Jánost jelöli. (MOL R 90. 3278. Teleki–Kossuth, 1860. ápr. 22., uo. 3450. Teleki–Kossuth, 1860. nov. 7.) – A bizottmány létrejöttéről lásd még: Szabad: *Forradalom és kiegyezés*, 131.

¹¹ Szabad: *Forradalom és kiegyezés*, 131.

¹² Podmaniczky Frigyes: *Naplótöredékek*. III. (1850–1875). Budapest, 1888. 80–91.

¹³ Wertheimer Ede: *Gróf Andrássy Gyula élete és kora*. I. Budapest, 1910. 123.

¹⁴ A cura di Sabbatucci, Giovanni–Viddotto, Vittorio: *Storia d'Italia 1. Le premesse dell'unità dalla fine del Settecento al 1861*. Bari, 1994. 412–426.

¹⁵ Podmaniczky: *Naplótöredékek*. III., 80–91.

¹⁶ Szabad: *Forradalom és kiegyezés*, 19–20.

¹⁷ MOL D 161. 1860: 164., 501., 1048.

jelentésében arra panaszkodott, hogy a tagok többsége a forradalmat csak „utolsó rossznak” tekinti, és annak kirobantásától elzárkózik.¹⁸

A külpolitikai helyzet 1860 szeptemberében jelentősen megváltozott, a magyar emigráció vezetői ekkor érték el legígéretebb diplomáciai sikerüket. Cavour és a Magyar Nemzeti Igazgatóság három tagja Torinóban megállapodást írt alá a két nemzet katonai és politikai együttműködéséről egy esetleges Ausztria elleni háborúban. A piemonti miniszterelnök ilyen módon igyekezett biztosítani országát, attól tartott ugyanis, hogy az osztrákok megtámadják Piemontot, miközben annak seregei délre vonulnak, hogy megakadályozzák Giuseppe Garibaldi Róma elleni támadását.¹⁹ A megegyezés értelmében közös háborús célnak tekintették Magyarország függetlenségének kivívását, és ígéretet tettek arra, hogy nem kötnek különbékét. A háború kirobbanása után az olaszországi magyar légio és egy Dalmáciában partra szálló 30–40 ezer fős olasz segélysereg támogatta volna a magyarországi harcokat, miközben román és szerb területről is nyomultak volna be katonák az országba. Ez utóbbi elősegítése végett 1859 márciusa óta Klapka többször is tárgyalta Alexandru Ion Cuza román fejedelemmel a magyar szabadságharcához szükséges fegyverek román területen történő tárolásáról. A Magyar Nemzeti Igazgatóság 1860 őszén emlékiratot intézett a fejedelemhez, amelyben az Ausztria elleni együttműködés fontosságát hangsúlyozta, az olasz kormány pedig ugyanekkor különböző hadi felszereléseket és pénzt indított útnak Genovából Galac irányába. Klapka Belgrádba is ellátogatott, majd Kossuth Londonban megbeszélést folytatott Obrenović Mihály szerb trónörökössel, aki 1860. szeptemberi trónra lépte után hajlandónak is mutatkozott az együttműködésre. Az emigráns vezetők természetesen a hazaiakat is tájékoztatták a kedvező fejleményekről. Teleki az éppen nála járó Tisza Kálmánon keresztül utasította a bizottmányt arra, hogy igyekezzenek megnyerni a magyarországi nemzetiségeket a szabadságharc ügyének, és küldjenek mihamarabb egy hadi szakértőt külföldre, hogy most már a katonai szervezés részleteiről is tárgyalhassanak. A fegyverkezésre és a nemzetiségek körében folytatandó propagandára a Magyar Nemzeti Igazgatóság a piemonti kormánytól kapott pénzből 100 ezer frankot küldött be az országba Károlyi Gyula gróffal.²⁰

A magyar emigránsok tevékenységének megélénkülésére 1860 őszén a bécsi udvar is felfigyelt. Franz Folliot de Crenneville tábornok, Ferenc József főhadsegéde 1860 októberében azt jelentette uralkodójának, hogy értesülései szerint Kossuth és Garibaldi partraszállást készítenek elő a Trieszthez közeli Monfalconénál és a dalmáciai Carlopagónál (a mai Karlobagnál), majd onnan Pécs felé nyomulnak előre egy önkéntes sereggel.²¹ Valójában mindössze annyi történt, hogy Kossuth a piemonti kormány kérésére levélben próbálta meg eltéríteni a Nápolyban tartózkodó Garibaldit a Róma elfoglalásával kapcsolatos terveitől, és helyette felajánlotta neki a tervezett dalmáciai partraszállás irányítását.²² A vörös-

¹⁸ Kossuth Lajos: *Irataim az emigrációból. A villafrancai béke után.* II. (a továbbiakban: KLI II.) Budapest, 1881. 474–475. Komáromy jelentése a Magyar Nemzeti Igazgatóság tagjainak, 1860. jún. 15.

¹⁹ *Le premesse dell'unità dalla fine del Settecento al 1861*, 423–426.

²⁰ KLI II. 549–573.; Kossuth Lajos: *Irataim az emigrációból III. A remény és csapások kora. 1860–62.* (a továbbiakban: KLI III.) Budapest, 1882.; vö.: Szabad: *Forradalom és kiegyezés*, 114–125. A pénz beküldését Pulszky Ferenc intézte. (MOL R 90. 3598. Kossuth–Ludvig, 1861. jan. 21.; MOL R 295. 22. t. Pulszky–Klapka, 1860. szept. 20., uo. Pulszky–Klapka, 1860. szept. 27.; KLI III. 44–46., 77–78.)

²¹ MOL D 161. 1860: 79. – vö.: Szabad: *Forradalom és kiegyezés*, 58.

²² MOL R 90. 3376. Kossuth–Garibaldi, 1860. szept. 14. Közli: Nyulásziné Straub Éva (szerk.): *A Kossuth-emigráció olaszországi kapcsolatai 1849–1866.* Budapest, 1999. 393–398.

inges vezér azonban, bár a Pápai Állam megtámadásáról egyelőre lemondott, nem fogadta el a felkérést, hanem visszavonult Caprera szigetére.

A rendőrminisztérium 1860 és 1861 fordulóján az esetleges magyar függetlenségi szervezkedés felderítendő, átfogó nyomozásba kezdett, amelyre minden bizonnyal Crenneville jelentése nyomán kapott parancsot. A Balkánon működő ügynökeivel igyekezett ellenőriztetni a főhadsegédnek azt az értesülését, amely szerint a magyar emigránsok arra készülnek, hogy fegyvereket csempésszenek be Moldvából Magyarországra. A gyanú beigazolódtott, de a veszélyt átmenetileg sikerült elhárítani, mivel a török kormány az osztrák és az orosz diplomácia nyomásának engedve 1861 januárjában lefoglaltatta az Itáliából érkezett fegyvereket, és átadta Cuzának.²³ A rendőrség ugyanakkor Magyarországon is nyomozásokat folytatott. 1860 novemberében a kassai rendőrigazgató azt jelentette Meccsérynek, hogy Kossuth az összehívandó országgyűléssel Napóleon herceget magyar királlyá, magát pedig nádorrá akarja választani.²⁴ Decemberben a rendőrség megtudta, hogy olyan hírek kerengnek az országban, amelyek szerint Kossuth Varasdon át egy sereggel az országba fog érkezni, Nagykanizsán ideiglenes kormányt alakít, majd országgyűlést hív össze.²⁵ Meccséry 1861 februárjában arra a megállapításra jutott, hogy Magyarországon létezik egy erős párt, amely nem veti el a nyílt ellenállást, és amely fel akar szerelni egy felkelő sereget fegyverekkel, vagyis katonai előkészületeket hajt végre.²⁶

A Magyar Nemzeti Igazgatóság tagjai az 1860. szeptemberi szerződés megkötése után valóban elvárták a pesti bizottmánytól a katonai szervezés megindítását, amint ezt a Telekinél járó Tiszával közölték is. Az emigráns vezetők október végére hívták ki az általuk ismert két katonai szakértő egyikét, Beniczkyt vagy Maróthyt, miután az olasz kormány alkalmazásában álló és az olasz–magyar katonai törekvések egyeztetésével megbízott Vetter Antal haditervet dolgozott ki.²⁷ Végül a bizottmány egy új tagja, Ivánka Imre indult külföldre, és csak november 13-án érkezett Zürichbe, ahol Telekivel tárgyalt, majd továbbutazott Londonba, hogy Kossuthtal és Vetterrel is egyeztessen.²⁸ Ivánka egy névsort adott át az emigránsoknak, amelyen a hadseregszervezésben részt vevő 21 tisztnéve és működési területük (személyenként néhány megye) volt feltüntetve.²⁹ Egyúttal ismertette a szervezés

²³ A Cuzával folytatott tárgyalásokról és a fegyverszállításokról: MOL R 295. 8. t.; KLI III. 55–71., 203–212., 248–260. Vö.: Szabad: *Forradalom és kiegyezés*, 120–124., 301–303., 405–407.; Kovács Endre: *Szemben a történelemmel. A nemzetiségi kérdés a régi Magyarországon*. Budapest, 1977. 397–408.; Lukács Lajos: *Magyar politikai emigráció 1849–1867*. Budapest, 1984. 137–142., 162–164.; Borsi-Kálmán Béla: *Klapka György, Genf és a románok 1847–1868*. In: Hermann Róbert–Urbán Aladár–Borsi-Kálmán Béla–Csetri Elek: *A kompromisszumok embere. Tanulmányok Klapka György tábornok (1820–1892) életéről*. Kolozsvár, 2000. 109–123.

²⁴ Wertheimer: *Gróf Andrássy Gyula*, 160–161.

²⁵ MOL D 161. 1860: 8228. Vö.: Szabad: *Forradalom és kiegyezés*, 215–216.

²⁶ Wertheimer: *Gróf Andrássy Gyula*, 170.; Szabad: *Forradalom és kiegyezés*, 316–317.

²⁷ Vetter Antal altábornagyot Kossuth 1859 decemberében ajánlotta Luigi Carlo Farini figyelmébe. Kossuth eredetileg az Olaszországban létrehozandó idegenlégió parancsnokának ajánlotta Vettert, de az végül nem alakult meg. Vetter ehelyett 1860. dec. 12-én az olaszországi magyar légió főfelügyelője lett. MOL R 90. 2947a. Kossuth–Farini, 1859. dec. 16. közli: *A Kossuth-emigráció*, 347–348., magyar fordításban: KLI II. 346–348. Vö.: Lukács: *Magyar politikai emigráció*, 160–162.; Lukács Lajos: *Az olaszországi magyar légió története és anyakönyvei 1860–1867*. Budapest, 1986. 61.

²⁸ MOL R 90. 3450. Teleki–Kossuth, 1860. nov. 7.; MOL R 295. 22. t. Teleki–Klapka, 1860. nov. 19., uo. Teleki–Klapka, 1860. nov. 27.; KLI III. 187–191.

²⁹ A névsorban Zerdahegyi Imre, Beniczky Lajos, Máriássy János, Földváry Károly és Sándor, Virág Gedeon, Posta Ferenc, Maróthy János, Kis Pál, Komáromy György, Asbóth Lajos, Damaszkín Já-

lehetőségeit, aminek alapján Kossuth és Vetter arra a megállapításra jutott, hogy a harcok kezdetekor egy 80 ezer fős hadseregbe és 14 ezer lóra számíthatnak. A megbeszélés eredményéről Vetter értesítette Cavourt és Luigi Carlo Farini hadügyminisztert.³⁰ Részben a szervezés költségeire szolgált a Károlyi Gyulával beküldött 100 ezer frank, amely mellé decemberre Kossuth még 50 ezer frankot, egy hónappal a háború kitörése előttre pedig 15 napi zsoldra és ellátásra elegendő pénzt ígért, hogy elkerüljék az esetleges fosztogatásokat. Ivánkát arra utasították az emigráció vezetői, hogy az év végéig készítsen pontos hadrendet, vagyis rá várt az a feladat, hogy a katonai egységekbe beossza a beszervezett vagy beszervezendő embereket.³¹

Még Ivánka útja előtt, 1860 októberében letartóztatták a Franciaországból hazatérő Károlyi Edét, akiről tudták, hogy kapcsolatban áll az emigrációval. A mozgalmat kompromittáló iratot nem találtak nála, csak egy sorozat Garibaldi-képet és három csipkézetten félbevágott névjegykártyát, ami valamiféle titkos azonosításra szolgálhatott. A gróftot Grazba internálták.³² A rendőrök figyelmét nem sokkal később Asbóth tevékenysége is felkeltette, noha úgy tűnik, nem tudtak az Ivánka-féle 21 fős parancsnoki kar létezéséről, amelynek Asbóth is tagja volt. 1860 novemberében a rendőrminisztérium közölte a Kancelláriával, hogy Asbóth elhagyta a Krassó megyei Resicát, ahol amnesztiája óta élt, és Pestre ment, hogy lépéseket tegyen a nemzetőrség visszaállítása érdekében. Azt is megtudták róla, hogy Károlyi grófnétól várt pénzügyi segítséget terveihez, vagyis ha pontatlanul is, de értesültek Asbóth törekvéseinek emigrációs hátteréről. Figyeltetni kezdték, majd miután más honvédek kíséretében „forradalmi beszéd” keretében üdvözölte a Krassó megyei főispánt, Gozdsu Manót, 1861 februárjában elfogták, és Josefstadtbba vitték. Májusban viszont már szabadon is engedték, ráadásul decemberben még 660 forint kártalanítást is fizettek neki „Emlékiratok az 1848–49-iki hadjáratból” című műve elkobzása miatt.³³ Ivánka, akinek 1860 októberében még engedélyezte a Helytartótanács, hogy feleségével Svájcba, Franciaországba és Belgiumba utazzon, 1860 végén szintén rendőri megfigyelés alá került. A rendőrség ugyanis megtudta róla, hogy vezetője annak a bizottmánynak, amely kapcsolatban áll az emigrációval. Egy besúgó szemtanúja volt annak is, hogy Ivánka részt vett a pesti honvédegyelet egy tanácskozásán, nyilvánvalóan azért, mert annak segítségével kívánta folytatni az emigráció által rábízott katonai szervezést.³⁴

A pesti honvédegyelőző egylet 1861. január 20-án alakult meg a Vadászkürt fogadóban, a nemzeti ellenzék kedvelt találkozóhelyén. Korelnöke Rohonczy Lipót,³⁵ pénztárosa Vidacs

---

nos, Mukits Ernő, Bezerédy Lajos, Döry Lajos, Hollán Ernő, Kürthy István, Ádám Ferenc, Pap Lajos, Ivánka Imre és Cs[ernovics Péter] neve szerepelt. (MOL R 295 8. t. – vö.: KLI III. 646–648.)

³⁰ MOL R 90. 3436. Leveleskönyv 18. sz. Közli: A Kossuth-emigráció, 428–432. (magyar fordításban: KLI III. 193–199.); MOL R 90. 3494. Vetter–Kossuth, 1860. dec. 6.

³¹ KLI III. 187–191.; KLI III. 191–193. Kossuth–Teleki, 1860. nov. 27.

³² Szabad: *Forradalom és kiegyezés*, 57–58.

³³ MOL D 185. 1860: 261., uo. 1861: 88., 178., 202., 243., 245., 265., 291., 469., 485., 486.

³⁴ MOL D 161. 1860: 5521.; Szabad: *Forradalom és kiegyezés*, 280.

³⁵ Rohonczy Lipót (1807–1861. nov. 3.) földbirtokos, mérnök és honvédtiszt volt. Bécsben végzett az Akadémia hadmérnöki karán. 1821 és 1847 között a 7. könnyűlovas ezrednél szolgált, majd leszerelt, és gazdálkodott. A szabadságharc idején huszárezredesi rangot ért el. A fegyverletétel után Aradon kötél általi halálra ítélték, de az ítéletet 18 évi várfogságra változtatták. 1850 nyarán kegyelmet kapott, utána birtokán gazdálkodott. (Nagy Iván: *Magyarország nemesi családjai, címeik és leszármazási táblázataik*. Pest, 1857–1868. IX. 759.)

János, jegyzője Gánóczy Flóris³⁶ lett. A honvédegylet bizottmányában többnyire tekintélyes egykori főtisztek kaptak helyet. Az egylet nyilvánosan vállalt feladata az volt, hogy gyűjtést rendezzen a rászoruló honvédek, illetve a szabadságharcban részt vettek özvegyei, árvái számára, a munka nélkül maradt egykori katonáknak pedig segítsen munkát találni. A pesti honvédegylet megalakulása nyomán országos mozgalom bontakozott ki, vidéken, az egyes megyékben is létrejöttek honvédegyletek, legtöbb közülük február és március folyamán, az ország keleti-északkeleti felében. Néhány be is jelentette működését a pesti honvédegyletnek, ez azonban nem vált általános gyakorlattá. A megyei honvédegyletek, ha példának is tekintették a pestit, akkor is helyi kezdeményezésre, spontán módon alakultak meg, amelyet bizonyítanak eltérő alapszabályaik is.³⁷

Az udvar a politikai viszonyokra jellemző módon jó ideig nem tett lépéseket a honvédegyletek betiltására, jóllehet meglehetősen veszélyesnek tartotta azok tevékenységét, ezért a rendőrségtől és a kormányhatóságoktól elvárta, hogy szigorú megfigyelés alatt tartsák őket, és ha kell, akadályozzák működésüket. Február 13-án a Nemzeti Színház zenés segélyestet rendezett a pesti honvédegylet javára, amely nyilvánvalóan alkalmat nyújtott a hazafias eszmék erősítésére, ezért Ferenc József rosszállását fejezte ki, és utasította a kormány szerveket, hogy a jövőben ne engedélyezzenek hasonló rendezvényeket. Ezek után a rendőrség a könyomóval együtt megsemmisítette a pesti honvédegyletnek az aradi vértanúkról készített metszeteit, a komáromi honvédegyletnek a szőnyi csata évfordulójára tervezett ünnepségét pedig betiltotta.³⁸ A hatóságok gyanították, hogy a honvédegyletek a szabadságharc emlékének ápolása mellett titkos összeírásokat készítenek a hadra fogható honvédekről. A gyanú nem lehetett alaptalan. Bár közvetlen bizonyítékunk nincs rá, a honvédegyletek nemzeti szellemű működése, tagságuk politikai elkötelezettsége és a segélyező honvédek összeírása igen valószínűvé teszik, hogy készültek névsorok a függetlenség érdekében hadra fogható személyekről. A rendőrmínisztérium augusztusban azt közölte a Helytartótanáccsal, hogy a pesti honvédegylettel egy „honvédelmi bizottmány” áll kapcsolatban, amely felszólította a többi honvédegyletet a tisztek és altisztek összeírására és a névsorok Pestre küldésére. A honvédegyleti körökben valóban megfogalmazódott az orszá-

³⁶ Gánóczy Flóris (1825–1913) ügyvéd, a szabadságharc idején hadbíró főhadnagy volt. 1861-ben Pest megye tiszti ügyészévé választották, az önkényuralom visszaállításakor mondott le. A dualizmus korában törvényszéki bíróként dolgozott, és újra vezetője lett a pesti honvédegyletnek. (Szinnyei József: *Magyar írók élete és munkái*. Budapest, 1891–1914. III. 999–1000.)

³⁷ A Békés megyei honvédegylet levéltárában annak saját iratai mellett megtalálható még Sopron, Csanád, Győr, Abaúj, Sáros, Borsod, Kolozs, Szatmár, Szepes és Krassó megyék honvédegyletének alapszabálya, illetve néhány egyéb irata. Ezeket a felsorolt megyék honvédegyleti vezetői tájékoztatásul küldték el a Békés megyeieknek. (Hadtörténelmi Levéltár, Budapest /a továbbiakban: HL/ VI. 15. 39. d.) A Hadtörténelmi Levéltárban ezen kívül még egy megye, Torna honvédegyletének iratai találhatók meg. (HL VI. 18. 42. d.) A Somogy megyei egylet alapszabálya az Országos Széchényi Könyvtárban (A Somogy megyei Honvédségélező Egylet alapszabályai. Kaposvár, 1861.), a Zala és a Tolna megyei egyleteké pedig az érintett megyék levéltáraiban találhatók. A Máramaros megyei egylet megalakulásáról az alelnök, Várady Gábor emlékirataiban olvashatunk. (Várady Gábor: *Hulló levelek*. Máramarosziget, 1892. II. 196.) A honvédegyletek pontos számáról Gánóczy a „Honvédek könyvének” első kötetében még nem tudott nyilatkozni, de reménykedett abban, hogy a második kötetben már megteheti ezt. Végül erre sem került sor, az azonban éppen Gánóczy fenti kijelentése miatt valószínűsíthető, hogy a pesti honvédegylet megpróbált adatokat gyűjteni a többiről. (Vahot Imre – Gánóczy Flóris (szerk.): *Honvédek könyve. I. Történelmi adattár az 1848-diki és 1849-diki magyar hadjáratból*. Pest, 1861. 150–161.)

³⁸ MOL D 185. 1861: 201.; Szabad: *Forradalom és kiegyezés*, 528–529.

gos összefogás igénye, így tehát ez az értesülés is hihetőnek tűnik.³⁹ A rendőrség tudomása szerint a névsoroknak augusztus 21-ig kellett a fővárosba érkezniük.⁴⁰ A szervezés kibontakoztatására azonban már nem volt idő, mert az országgyűlés feloszlata után a honvédegyletek további működését megtiltották. A pesti honvédegylet előre értesítette a többi várható feloszlata, így azok még időben elrejtették pénzüket és irataikat. A fővárosiak által összegyűjtött pénz a pénztáros, Vidacs János gyárának számlájára került, míg más helyeken – a rendőrség értesülései szerint – nőegyletekbe mentették át a vagyont. A honvédegyletek feloszlata után még hónapokig folytak nyomozások azok tevékenységével kapcsolatban. A nyomozások következtében került sor az 1862 májusában Vidacs János lakásán tartott házkutatásra, amely azonban semmilyen eredményt nem hozott.⁴¹

Elmondható tehát, hogy Mecsérynek az a megállapítása, mely szerint katonai előkészületek történtek a magyar függetlenség kivívásának érdekében, megállta a helyét. A megállapítás másik fele, vagyis, hogy az előkészületeket „egy erős párt” irányította, azonban nem fedte a valóságot. Ivánka végül nem küldte el az emigránsoknak a kért hadrendet, és valószínűleg abba is hagyta a szervezést, miután 1861 márciusában Almásy lemondását követően felbomlott a pesti forradalmi bizottmány.⁴² Almásy számára – birtokai visszaigénylése miatt – kellemetlenné válhatott a mozgalomban játszott vezető szerepe, az arról való lemondáshoz pedig ürügyül szolgálhatott az ismét kilátástalanná váló nemzetközi helyzet, Kossuth többször is hangzottatott bizalmatlansága⁴³ és Teleki „hazarablása” is. Teleki, aki kezdeményezője volt a szervezkedésnek, nem vette át a bizottmány vezetését Almásytól. Ésszerű magyarázatnak tűnik, hogy azért nem, mert hazaérkezése után mint volt státusfogyó rendőri megfigyelés alatt állt, így ez a lépés túl kockázatos lett volna. Ráadásul a bizottmány egykori tagjai, akik 1861 áprilisától többnyire a Határozati Párt vezéralakjaiként folytatták politikai szereplésüket, már az országgyűlés kezdetén nyilvánvalóvá tették Teleki előtt, hogy többé nem kívánnak kilépni a törvényes keretek közül. Nem akarták vállalni az országgyűlés feloszlata kockázatát, ezért akár a felirat tartalmi elfogadására is hajlottak. Magatartásuk hátterében az állt, hogy nem tartották megfizethetőnek a sikeres szabadságharc árát, vagyis a nemzeti jogok jelentős mértékű bővítését és a politikai rendszer általános demokratizálását, mert az az ő liberális nemesi körök befolyásának csökkenésével járt volna.⁴⁴ Teleki számára drámai lehetett a felismerés, hogy azok a politikusok,

³⁹ A honvédegyletek levelezést folytattak egymással, ami mutatja, hogy tisztában voltak a közös céllal. Gánóczy és Vahot a „Honvédek könyvének” megjelentetésével országos fórumot akart teremteni az egyletek számára, Sáros megye honvédegylete pedig körlevélben szólította fel a többi az összefogásra. (HL VI. 15. 39. d.)

⁴⁰ MOL D 191. 1861: 8157.

⁴¹ MOL D 185. 1861: 646., 740. Vö.: Szakács Margit: *Vidacs János politikai pályafutása*. Folia Historica I. 1972. 109.

⁴² KLI III. 594.

⁴³ Kossuth Lajos: *Irataim az emigrációból I. Az 1859-ki olasz háború korszaka*. Budapest, 1880. (a továbbiakban: KLI I.) 47–48.; KLI III. 594.; Koltay-Kastner Jenő (szerk.): *Tanárky Gyula naplója (1849–1866.)*. Budapest, 1961. 181.; Szabad: *Forradalom és kiegyezés*, 137–138.

⁴⁴ Kónyi Manó tudomása szerint Almásy átadta az emigrációból hazatértek és az emigránsokkal kapcsolatot tartók vezetését Telekinek rövid idővel az utóbbi hazatérte után. Teleki állítólag kijelentette, hogy számíthatnak Napóleon segítségére, amennyiben nem próbálnak békülni az udvarral, majd megkérdezte társait, hajlandók-e követni őt ebben. Kónyi értesülése szerint hosszú csend után Andrássy Gyula azt válaszolta, hogy kételkedik Napóleon szavaiban, ezért a békülést akarja, de ha a forradalom elkerülhetetlenné válik, támogatni fogja azt. A Kónyi által leírt történet, bár konkrét részleteinek hitelessége nem ellenőrizhető (a szerző „hiteles forrásból szerzett értesülésnek” nevezte, de a forrást nem nevezte meg), jól szemlélteti a Teleki és a bizottmány tagjai közti

akiket közvetve vagy közvetlenül ő bízott meg a hazai szervezkedéssel, és akiket a kételkedő Kossuthtal szemben is védelmezett, cserbenhagyták őt, hiszen eltávolodtak a Magyar Nemzeti Igazgatóság céljaitól, ezért öngyilkos lett.⁴⁵

A bizottmány feloszlása után az ekkorra már kéttagúvá szűkült Magyar Nemzeti Igazgatóság Komáromyt bízta meg a szervezkedés folytatásával, elsősorban azzal, hogy elkészítse az előző év ősze óta várt hadrendet.⁴⁶ Komáromy megbízatása ellenére hónapokig nem lépett kapcsolatba az emigránsokkal, majd Kossuth sürgetései és fenyegetőzése után 1861 augusztusában készített egy jelentést a katonai szervezésről.⁴⁷ A beszámolóhoz egy táblázatba foglalt kimutatást is mellékel. A táblázatban szerepel, hogyan osztották Magyarország megyéit 13 körzetre, kik állnak parancsnokként az egyes körzetek élén, illetve hány gyalogos és lovas katonára lehet számítani az egyes körzetekben. Bizonyos körzetekben, ahol jelentős volt a szerb, illetve román nemzetiségűek aránya, Komáromy „biztos” és „nem biztos” elemeket különböztetett meg. A kimutatásban 126 400 „biztos”, és további 14 700 „nem biztos”, vagyis összesen 141 100 katona szerepel. A jelenleg rendelkezésre álló források alapján csak feltételezni lehet, hogyan készülhetett Komáromy számos kételyt ébresztő jelentése, de az biztosnak tekinthető, hogy legfeljebb csak tervezetről van szó. Ráadásul Komáromy, miközben egyedüli megbízottként képviselte a Magyar Nemzeti Igazgatóságot Magyarországon, a valószínűleg tényleges szervezést folytató honvédegyleteket megbízhatatlannak tekintette, a függetlenség iránt elkötelezett szélsőbaloldali politikusokhoz pedig határozati képviselőtársaihoz hasonlóan nem fűzték szoros kapcsolatok. A rendőrség által leleplezett gyanús tevékenységek tehát valójában nem váltak egy országos méretű, egységes irányítás alatt álló szervezkedés részeivé.

Az 1861. évi országgyűlés berekesztése után sem a hatóságok szigorodó fellépése, sem a külpolitikai helyzet nem kedvezett a függetlenségi szervezkedésnek, a rendőrség továbbra is figyeltette a nemzeti ellenzék vezető alakjait. Értesülései szerint 1861 augusztusában Pesten a Határozati Párt mintegy 40 tagjának részvételével egy „középponti bizottmány” alakult, amelynek vezetői Tisza, Nyáry Pál, Széchenyi Béla gróf, Vay Béla báró és Szapáry Gyula gróf voltak. A bizottmány állítólag a párttagok közti összeköttetés fenntartását, a megyei események állandó figyelését és a külfölddel való kapcsolattartást tűzte ki célul.⁴⁸ Az értesülés hitelességét vagy legalábbis pontosságát azonban megkérdőjelezi az a tény, hogy Széchenyi, Vay és Szapáry a Felirati Párt tagjai voltak.⁴⁹ Mindenesetre akár létezett valamiféle bizottmány, akár nem, tény, hogy a volt határozati párti képviselők időről-időre az országgyűlés feloszlata után is találkoztak egymással. Erre részben baráti összejövetelek, részben titkos pártértekezletek szolgáltattak alkalmat.⁵⁰

---

elvi ellentétet, és egyúttal alátámasztja, hogy az utóbbiak nem kívánták folytatni a forradalmi szervezkedést. Kónyi Manó (szerk.): *Deák Ferenc beszédei* III. Budapest, 1903². 113–114.

⁴⁵ Szabad: *Forradalom és kiegyezés*, 314.

⁴⁶ KLI III. 595–596.

⁴⁷ MOL R 90 3791. Jósika–Kossuth, 1861. júl. 22.; KLI III. 638–639. Almásy–Jósika, 1861. júl. 28.; MOL R 90 3803. Jósika–Kossuth, 1861. aug. 3.; KLI III. 642–643. Kossuth–Jósika, 1861. aug. 11.; KLI III. 646–648. (Komáromy jelentése – vö.: Lukács: *Magyar politikai emigráció*, 200.).

⁴⁸ MOL D 191. 1861: 13 627.

⁴⁹ Toth, Adalbert: *Parteien und Reichstagswahlen in Ungarn 1848–1892*. München, 1973. 318., 320., 335.

⁵⁰ Podmaniczky: *Naplótöredékek*. III., 145.; Jókai Mór: *Egy nagy élet apró emlékei* III. *Svábhegyi idillek*. Budapest, é. n. 28. Vö.: Kozári Monika: *Tisza Kálmán és kormányzati rendszere*. Budapest, 2003. 67.

A szélsőbaloldali politikusokat a rendőrség nemcsak megfigyelés alatt tartotta, de 1862 elején intézkedéseket is foganatosított ellenük. Ekkor került sor házkutatásra Vidacs Jánosnál, továbbá ekkor tartóztatták le Szilágyi Virgilt és Mezei Lipótot. Szilágyit az általa alapított *Jövő* című lapban közölt demokratikus hangvételű cikkei miatt vetették fogságba, Mezeit pedig Peschierában tartóztatták le, mert tudták róla, hogy Kossuthnál járt látogatóban. 1862 novemberében felségsértés címén mindkettőjüket tíz év fegyházra ítélte a pesti katonai bíróság. Mezei vallomásában közölte, hogy Kossuthtól szerzett ismerete szerint Komáromy feladata Magyarországon a gerillasereg szervezése, és ezzel megerősítette a hatóságok korábbi gyanúját. A rendőrség már 1861 őszén arról értesült, hogy Komáromy szabadcsapatokat szervez a Tisza vidékén, de az ezzel kapcsolatban elrendelt nyomozások nem vezettek eredményre. Nyilvánvalóan azért nem, mert Komáromy valójában nem végzett ilyen tevékenységet, legfeljebb csak beszélt róla néhányaknak. Johann Coronini-Cronberg gróf magyarországi hadfőparancsnok 1862 márciusában mindenesetre azt javasolta a Helytartótanácsnak, hogy ne adjanak ki útlevelet Komáromy részére.⁵¹ Egy levél alapján valószínűsíthető, hogy Komáromy ekkor éppen Drezdában tartózkodott.⁵² Drezdából vagy nem tért haza 1862 tavaszán, vagy a Helytartótanács mégis adott neki útlevelet, ugyanis nyáron Svájcba utazott, ahol azután hamarosan le is telepedett.

A lengyel felkelés időszaka (1863–1864)

A lengyel felkelés 1863. januári kirobbanása és az ezzel összefüggésben megélénkülő európai diplomácia újra mozgásba lendítette a magyar függetlenségért küzdő erőket. 1863 tavaszán az olasz vezetés abban reménykedett, hogy a lengyel felkelés áterjed Galíciára, és így kedvező alkalom nyílik a lengyelek, az olaszok, a magyarok, valamint a szerbek és a románok Ausztria elleni háborújára.⁵³ A torinói kormány ezért ismét tárgyalásokat kezdett a magyar emigrációval, amelynek belső viszonyai a Magyar Nemzeti Igazgatóság 1862 májusában történt felbomlása óta jelentősen megváltoztak. Az 1862 nyarán Svájcba érkező Komáromy, Károlyi grófnénak és az olasz hadsereg egyik magyar tábornokának, Bethlen Gergely grófnak a segítségével, kapcsolatba lépett az olasz kormánnyal, majd Klapkával is.⁵⁴ Komáromyt hamarosan követte a magyar emigráció arisztokrata központjának számító Genfben Csáky Tivadar,⁵⁵ aki az 1861. évi országgyűlésen szintén határozati párti képviselő volt. Komáromy és Csáky Klapka befolyására is építve igyekeztek meggyőzni az olasz kormányt arról, hogy ők egy erős magyarországi szervezetet képviselnek, miközben Kossuth már nem rendelkezik jelentős befolyással a hazában. Komáromynak és Csákyknak a Kossuth elszige-

⁵¹ MOL D 185. 1862: 81.; MOL D 191. 1862: 3114.

⁵² MOL R 295. 22. t. Komáromy–Klapka, ?. A levél csonka, első része hiányzik, ezért keltezés nem található rajta. Komáromy a levélben jelezte, hogy március 10-ig tud Drezdában maradni. Itt még magázta a tábornokot, akit 1862 szeptemberében – személyes megismerkedésük után – már tegezett. (Vö.: MOL R 295. 22. t. Komáromy–Klapka, 1862. szept. 12.) A levél tehát valószínűleg 1862 februárjában vagy márciusának elején íródott.

⁵³ A lengyel felkelés nyomán kialakult nemzetközi helyzetről és tervekről lásd Cialdea, Basileo: *L'Italia nel concerto europeo 1861–1867*. Torinó, 1966. 237–340.; Kovács Endre: *A Kossuth-emigráció és az európai szabadságmozgalmak*. Budapest, 1967. 210–269.; Diószegi István: *A hatalmi politika másfél évszázada 1789–1939*. Budapest, 1994. 126–127.

⁵⁴ Ministero degli Affari Esteri, Archivio Storico-diplomatico, Róma (a továbbiakban: MAE ASD) Moscati VI/215. Komáromy–Rattazzi, 1862. aug. 1.; MOL R 296. 11. t. Bethlen–Komáromy, 1862. aug. 28., uo. Bethlen–Komáromy, 1862. aug. 30., Uo. Bethlen–Komáromy, 1862. szept. 13., uo. Bethlen–Komáromy, 1862. szept. 16.; MOL R 295. 22. t. Komáromy–Klapka, 1862. szept. 12.

⁵⁵ MOL R 216. 1. t. Horváth–Vukovics, 1862. dec. 3., uo. Horváth–Vukovics, 1863. jan. 5.

telésére irányuló törekvései mögött az egykori határozatiak és a volt kormányzó politikai nézetei közti elvi különbségek álltak, amelyek már az 1861. évi országgyűlés során napvilágra kerültek, de amelyek még élesebben kiütöztek a Dunai Szövetség tervének megjelenése nyomán. Komáromy és Csáky külföldön annyit el is értek, hogy 1863 tavaszán a Minghetti-kormány nemcsak Kossuthral, de Klapkán keresztül velük is érintkezésbe lépett. Kossuth éppen Marco Minghettitől szerzett tudomást Komáromyék ellene folytatott tevékenységéről.⁵⁶ A volt kormányzó nem rejtette véka alá dühét Komáromyval szemben, akit éppen ő bízott meg két évvel korábban az emigráció magyarországi képviselőjével. Minghetti is figyelmeztette, hogy az, aki az ő megkerülésével lép fel a magyar függetlenséget akarók nevében, nem jár tisztességes úton.⁵⁷ Kossuth figyelmeztetése azonban nem változtatott azon a tényen, hogy az adott körülmények között az emigrációval is kapcsolatot tartó magyarországi függetlenségi szervezkedés 1863-ban két szálon indult el.

1862 és 1863 során Kossuthot számos csapás érte, mind a magánélet, mind a politika terén. 1862 elején Szilágyi Virgil és Mezei Lipót letartóztatása nyomán a szélsőballal fenn tartott kapcsolatai megszűntek, a határozati többség pedig a Dunai Szövetség tervének megjelentetése után végleg szakított vele. Leánya halála, valamint felesége súlyos és fájdalmas betegsége igen megviselte, ami természetes módon politikai cselekvőképességét is visszavetette. A lengyel felkelés kirobbanása azonban újra erőt adott neki, és 1863 tavaszán, bár nem az ő kezdeményezésére, de újjáéledtek a hazával való kapcsolatai. 1863 márciusában levelet kapott Galacból Vidacs Józseftől,⁵⁸ aki bátyja, János ajánlközását tolmácsolta. A pesti székhelyű családi gépgyárat irányító Vidacs János a rendőrségtől való félelmében nem mert Magyarországról írni a volt kormányzónak. Arra kérte öccsét, hogy úgy hivatkozzon rá Kossuth előtt, mint a „Szűr átadójára”, amivel egy korábbi ajándékozásra utalt, az idősebb Vidacs-fiú ugyanis az előző évben a londoni világkiállítás meglátogatásakor hosszabb külföldi utat tett, és ekkor személyesen is találkozott a volt kormányzóval.⁵⁹ 1863 márciusi üzenetében arra panaszkodott, hogy Magyarországon a forradalmi előkészületek vezetése olyan emberek kezébe került, akik nem tettek semmit, ezért felajánlotta, hogy tekintettel a kialakult nemzetközi helyzetre, ő hajlandó Kossuth utasítását követve új szervezkedésbe kezdeni.⁶⁰

A volt kormányzó üdvözölte Vidacs János elhatározását, és egy emlékiratot készített, amelyben forradalmi bizottmány létrehozására utasította őt. A bizottmány egy elnökből és csak az elnököt ismerő kettő vagy négy tagból kellett, hogy álljon. Felhívta a figyelmet a plakátok nyomtatására alkalmas titkos sajtó szükségességére.⁶¹ Az emlékiratot egy küldönc vitte haza, és a további kapcsolattartás is ügynökök segítségével történt, akik titokban utazva hozták-vitték a híreket. Közülük néhány Vidacs János megbízottja volt, Kossuth pe-

⁵⁶ KLI V. 479–489.

⁵⁷ MOL R 90. 4184. Horváth–Kossuth, 1863. júl. 29.; *Kossuth Iratai V. Történelmi tanulmányok*. Sajtó alá rendezte: Helfy Ignác. Budapest, 1895. (a továbbiakban: KLI V.) 487.

⁵⁸ Vidacs József 1860-ban a Vidacs-gépgyár galaci üzletének vezetője lett. Rendszeresen levelezett Dunyov Istvánnal, és toborzásokat folytatott magyar fiatalok körében, akiknek azután segített Itáliába szökni, hogy ott a magyar légiónba beállhassanak. Szakács: *Vidacs János*, 104–106.

⁵⁹ Kossuth az 1866. évi háború után – korábbi magyarországi kapcsolatait bemutatva –, utalt arra, hogy Vidacs János 1862-ben nála járt. (*Kossuth Iratai VII. Történelmi tanulmányok*. Sajtó alá rendezte: Kossuth Ferenc. Budapest, 1900. (a továbbiakban: KLI VII.) 149–155. Kossuth–Szilágyi, 1866. okt. 18.) Vö.: Szakács: *Vidacs János*, 111.

⁶⁰ MOL R 90. 4132. Vidacs József–Kossuth, 1863. márc. 14.

⁶¹ MOL R 90. 4132. Az emlékirat fogalmazványa Vidacs József levelének hátoldalán olvasható, április 12-i keltezéssel. A szöveg két változatot foglal magában.

dig Károlyi Gábor segítségét használta fel.⁶² Májusban Kossuth, miután értesült a bizottmány megalakulásáról, újabb emlékiratot fogalmazott. A külföldi kormányok bizalmának visszanyerése végett fontosnak tartotta, hogy az új forradalmi bizottmány a lebukás kockázata nélkül ugyan, de adjon életjelet magáról, és jelezze a hozzá való hűségét. Javaslatokat tett egy 55 500 fős gerillasereg felállítására is. A hadseregszervezést úgy képzelte el, hogy a bizottmány minden tagja beszervez 10-10 ezredfőnököt, az ezredfőnökök 10-10 századost, a századosok 10-10 tizedest, és így tovább. Az anyagi alapot a beszervezett tagok pénzbefizetésével kívánta biztosítani. Utalt arra, hogy a korábbi forradalmi szervezetből a tisztikar (vagyis az Ivánkák által 1860-ban szervezett parancsnoki hálózat) talán még működésbe hozható. Felhívta Vidacs figyelmét, „egy tiszta jellemű, sokat szenvedett, ősz tábornokra”, akinek a nevét azonban óvatosságból nem írta le.⁶³ Más forrásból kiderül, hogy Asbóth Lajosra célzott ezzel, aki ekkor már a bécsi rendőrség besúgója volt, és 1863 márciusában – nyilván provokatív céllal – felajánlotta szolgálatait Kossuthnak.⁶⁴

Minden jel arra utal, hogy Vidacs János Kossuth utasításait szorosan követve kezdte meg titkos tevékenységét 1863 áprilisában. Későbbi fejleményekből rekonstruálható, hogy a szervezést a volt pesti honvédegylet vezetőinek körében indította el. Közülük a bizottmány tagja lett Sebes Emil, továbbá valószínűleg Clementisz Gábor, Gelich Richárd és Szatmáry Mihály is.⁶⁵ Talán ők alkották a négyfős bizottmányt, amelynek elnöke Vidacs volt. Pontosan nem tisztázható keretek közt, de bekapcsolódott a szervezkedésbe a Vidacs-gyár könyvelője, Berényi Adolf is.⁶⁶ Ésszerűnek tűnik, hogy az anyagi fedezetet legalábbis kezdetben a volt pesti honvédegyletnek a Vidacs-gyár számláján őrzött pénzéből biztosították, de egy későbbi vád szerint gyűjtést is rendeztek.⁶⁷ Májusban megkezdtek a katonai szervezést. Az általuk megbízhatónak tekintett személyeket levélben szólították fel gerilla-

⁶² Vidacs János 1863 májusában levélben kérte Irányit, hogy legyen szívélyes a sorait felmutató emberekkel, és igazítsa őket útb. (MOL R 90. 4158. Irányi–Kossuth, 1863. máj. 10.) Júliusban Horváth Mihály arról értesítette Kossuthot, hogy átadta a megbízást Károlyi Gábornak, aki hazaindult. (MOL R 90. 4184. Horváth–Kossuth, 1863. júl. 29.)

⁶³ MOL R 90. 4159. „Emlékirat haza”, 1863. máj. 10. Az emlékiratra Kossuth utólag, valószínűleg iratai kiadásának előkészítésekor ráírta, hogy „Nincs befejezve, nem közlendő.” Ugyancsak utólag készített jegyzeteiben bírálta saját magát amiatt, hogy Vidacsékat konspirációra szólította fel, amikor köztudott, hogy a magyar nemzet nem képes titkos mozgalmak szervezésére. Utalt arra is, hogy az emlékirat egy részét elégette.

⁶⁴ MOL R 90. 4140. Asbóth–Kossuth, 1863. márc. 20. Asbóth 1862-ben lett besúgó. 1863 tavaszán levelet írt Kossuthnak és Klapkának, és miután választ kapott tőlük, felajánlotta a rendőrségnek, hogy kiutazik, és tárgyalásokat folytat velük. A hatóságok azonban nem engedélyezték külföldre utazását. (Steier: *Beniczky Lajos*, 707–710.)

⁶⁵ Sebes részvétele Gelich későbbi feljelentéséből derül ki. (Steier: *Beniczky Lajos*, 710.) Clementisz is gyanúsítottként szerepel a bírósági iratokban, de nem találtak ellene bizonyítékot. (HL IV. 19. 123. cs.) Sebeshez és Clementiszhez hasonlóan Gelich (besúgóként) és Szatmáry is részt vett az ún. „Almásy–Nedeczky-féle összeesküvésben”. Nedeczky a Vidacs által kezdeti szervezkedést vitte tovább, ezért valószínűsíthető, hogy az említett személyek már 1863 tavaszán tagjai voltak a titkos bizottmánynak. Ugyanezen logika alapján sejthető, hogy az 1861-ben működő honvédegylet más tagjait, Lezsák Lajost, Nagy Jenőt és Horváth Jánost, valamint Lángh Ignác ügyvédet és Gáspár Lajos volt honvédszázadost is még Vidacs szervezte be. 1864 márciusában, Nedeczky lelepleződésekor őket is letartóztatta a rendőrség. Gáspár 1866-ban Vidacs megbízottjaként járt Kossuthnál. A Vidacs- és a Nedeczky-féle szervezkedés közti folytonosságot megerősíti Pálffy Móric helytartó 1864 márciusában kelt jelentése is, amelyben utalt rá, hogy Magyarországon már jó ideje, a Jámbor–Somogyi-féle szervezkedéstől függetlenül létezett egy forradalmi comité. (HL IV. 19. 120. cs.)

⁶⁶ HL IV. 19. 124. cs. Vö.: Szakács: *Vidacs János*, 112–113.

⁶⁷ HL IV. 19. 124. cs. Vö.: Szakács: *Vidacs János*, 113.

sereg szervezésére. Az első gerillacsapat megalakítását valószínűleg Pesten tervezték,⁶⁸ a másodikét Csanád megyében, a harmadikét pedig Pest megyében.⁶⁹ A konspiráció feltételezhetően jórészt a volt honvédegyleti kapcsolatokon keresztül zajlott. Pest megyében Beleznay Ferenc grófot⁷⁰ bízták meg a szervezéssel, akit a bizottmány egyik tagja ajánlott. A címzett tudtára adták, hogy lengyel módra egy titkos központi bizottmány alakult Pesten, amely céljának tekinti titkos albizottmányok szervezését megyénként és városonként; gerillacsapatok, majd később ezekből honvédsereg, valamint nemzetőrsereg felállítását, annyi tagból álló ideiglenes kormány megalakítását, ahány nemzetiség élt Magyarországon, és végül az ország osztrák uralom alóli felszabadítását. A levélben utalás történt arra is, hogy a bizottmány „a nemzetiségek és hitvallások testvériség elve alapján [történő] végleges rendezésére” országgyűlés összehívását is tervezi. Beleznayt a bizottmány az általa szervezendő III. gerillacsapat ezredesi rangú parancsnokává nevezte ki. Arra utasították őt, hogy szemeljen ki volt honvédeket vagy „más függetleneket”, és álneveket adva nekik egy közeli erdőbe küldje őket, „kezdetben requirálásból és katonás szerzőmódból élelmezvén, és balták-fejszék, más védelmi eszközökkel fegyverezvén fel azokat”.⁷¹ A szervezkedésben részt vevők a honfoglaló vezérek neveit használták álnévként. Beleznay a „Tuhutum” nevet kapta a bizottmánytól, a hozzá írt levelet pedig „Árpád”, vagyis minden bizonnyal Vidacs írta alá.⁷² A későbbi vád szerint Vidacs közleményt nyomtattatott ki a katonai szervezésről, amelyhez egy kísérőlevélben mellékelte a gerillavezetők címeit is, és egyenruhákat készíttetett a Soroksári úton.⁷³ Ugyancsak tanúvallomások szerint Vidacs a szervezkedésben résztvevők előtt Kossuth megbízására hivatkozott. Berényin keresztül egy másik titkos mozgalom vezetői, Somogyi József és Jámbor Endre kapcsolatot teremtettek a Vidacs-féle bizottmánnyal, és együttműködést ajánlottak annak. Jámborék már áprilisban megjelentek egy proklamációt, melyben az általuk szervezett Országos Védelmi Bizottmány fegyverbe szőlította a lakosságot. Vidacs kitért a felkérés elől, és azt válaszolta, hogy eljön majd

⁶⁸ A pesti gerillacsapat szervezését semmilyen közvetlen bizonyíték nem támasztja alá. A rendelkezésre álló forrásokból csak a Csanád megyében szervezett II. gerillacsapat és a Pest megyében szervezendő III. gerillacsapat terve olvasható ki.

⁶⁹ MOL D 185. 1863: 1408.; MOL D 186. 1. cs. 1863: sz. n. Vö.: Szakács: *Vidacs János*, 112–113.

⁷⁰ Beleznay Ferenc gróf (1810–1867) református családból származott. 1822 és 1826 között a bécsi hadmérnöki akadémián tanult, 1826 és 1829 között az 5. huszárezrednél szolgált, majd kilépett. Harcolt a szabadságharcban, alszázadosi rangot ért el. 1867-ben és talán már 1861-ben is tagja volt a pesti honvédegyletnek. (Bona Gábor: *Kossuth Lajos kapitányai*. Budapest, 1988. 106.)

⁷¹ MOL D 186. 1. cs. 1863: sz. n. Szakács Margit ezt a levelet is a Jámbor–Somogyi-féle bizottmánynak tulajdonította. (Szakács: *Vidacs János*, 112.) A Jámbor–Somogyi-féle szervezkedés azonban Országos Védelmi Bizottmány név alatt jelentetett meg áprilisban proklamációt, míg a Beleznaynak küldött levelet a „központi titkos bizottmány” nevében írták. A levélben kétszer is utalás történik a nemzetiségi kérdés rendezésének szükségességére, ami a Kossuthtal kapcsolatot tartó Vidacs szerzőségét erősíti meg. Ez utóbbi mellett szól az az érv is, hogy mind Beleznay, mind a hasonló tartalmú levelet kapó Wolnhoffer Vidacshoz és társaihoz hasonlóan honvédtiszt volt, és feltehetően részt vett az 1861. évi honvédegyleti mozgalomban.

⁷² A kutatás jelenlegi állása alapján nem bizonyítható, de logikusnak tűnik, hogy Vidacs álneve Árpád, a központi bizottmány másik négy tagjé pedig Előd, Ond, Kond és Tas lehetett. Közülük valaki szervezhetette az I. gerillacsapatot, míg a II. gerillacsapat parancsnoka, Wolnhoffer Gyula lehetett Huba, és így juthatott a III. gerillacsapat parancsnokának, Beleznaynak a Töhötöm álnév. Mindez azt is sejteti, hogy 1863 tavaszán–nyarán ők heten alkothatták a szervezkedés vezérkarát.

⁷³ HL IV. 19. 124. cs. Vö.: Szakács: *Vidacs János*, 113.

az ideje a két „párt” egyesülésének. Somogyi vallomása szerint Vidacs később felszólította őket, hogy csatlakozzanak szervezkedéséhez, de ő ezt elutasította.⁷⁴

A lengyel felkelés kirobbanása után éberebbé váló rendőrség több forrásból is értesült az országban folyó titkos szervezkedésekről. Beleznay Ferenc a neki címzett levelet továbbította a Pest megyei főispánnak, Kapy Edének.⁷⁵ Csanád megye főispáni helytartója, Csörgeő Antal azonban csak hónapokkal később szerzett tudomást arról, hogy Wolnhoffer Gyula makói csendbiztos a „II. gerillacsapat, illetőleg honvédezred” nevében összeírási ívet köröztetett, amelyet valamikor június 14. után Pestre küldött.⁷⁶ Asbóth Lajos már májusban elküldte a rendőrségnek a Jámbor–Somogyi-féle szervezkedés áprilisi proklamációjának hozzá eljuttatott példányát.⁷⁷ Wagner János a Trattner–Károlyi nyomda művezetője pedig feljelentette Sógor György betűszedőt, mert illegális munkán kapta. Sógor a Jámbor–Somogyi-féle csoporthoz tartozott, ezért a rendőrség házkutatást tartott a két vezetőnél. Miután megtalálták náluk az áprilisi proklamációt, elfogták őket, majd társaikat is.⁷⁸ Gelich időközben feljelentette Vidacsot és Sebest,⁷⁹ így náluk is házkutatásra került sor. A rendőrség ezúttal semmilyen terhelő bizonyítékot nem talált, mégis letartóztatta őket.

A hatóságok tisztában voltak vele, hogy két egymástól független szervezkedés zajlott az országban, de végül csak a proklamáció szerzőit tudták egyértelműen azonosítani. Így törtenhetett meg, hogy miközben Jámbort és Somogyit halálra ítélték, Vidacsot és Sebest néhány hónap múltán szabadon engedték.⁸⁰ Pálffy Mórincnak, a Helytartótanács elnökének Forgách Antal kancellárhoz intézett levele szerint Vidacsot „nem eléggé igazolt magaviselete s tettei” miatt tartóztatták le.⁸¹ A rendőrség tudott „a gyártulajdonos Vidacs” emigrációs kapcsolatairól, a Beleznayhoz írt levél szerzőjét azonban nem tudta azonosítani.⁸² Vidacsot mint az emigrációval kapcsolatot tartó személyt a rendőrségi iratok együtt emlegették Almásyval, a Károlyiakkal, Ivánkával és Maróthyval,⁸³ ami arra utal, hogy nem voltak tisztában az emigráció belső viszonyaival. Kossuth júliusban Vidacs Józseftől értesült a letartóztatásokról, és bár súlyos csapásnak nevezte azokat, arra buzdította a hazaiakat, hogy nevezzenek ki új vezetőt, illetve, ha feloszlott a bizottmány, alakítsanak újat. Mivel

⁷⁴ HL IV. 19. 124.cs. Vö.: Szakács: *Vidacs János*, 113.

⁷⁵ MOL D 186. 1. cs. 1863: sz. n.

⁷⁶ A főispáni helytartó 1863. nov. 17-én tett jelentést a Kancelláriának. Csörgeő Wolnhoffer mellett elfogott még néhány helyi földbirtokost és iparos mestert: Nemcsik Lászlót, Nagy György Józsefet, Kocsis Ferencet, Vaszil(y) Ferencet, Szüts Józsefet, Polgár Pétert, Szép Ferencet és Halász Mihályt. A vád szerint mindannyian aláírták a Wolnhoffer által köröztetett aláírási ívet. (MOL D 185. 1863: 1408.; HL IV. 19. 125. cs.) Többségüket a kihallgatás után szabadon bocsátották, Wolnhoffert és az agitációval gyanúsított Vaszilt viszont a pesti katonai törvényszék elé állították, amely végül 1864 márciusában felmentette őket. (MOL D 191. 1864: 543., 2114.) Vaszil Ferenc a szabadságharc idején főhadnagyi rangot ért el, később szolgabírósági írnok lett Makón. (Benedek Gábor: *Kollektív amnézia. Honvédtiszt hivatallalás a Bach-korszakban*. In: Dobrossy István (szerk.): *Mikrotörténelem – vívmányok és korlátok*. Budapest, 2003. 412.) 1861-ben a Csanád megyei honvédegylet pénztárosa volt (HL VI. 15. 39. d.), ami megerősíti a Vidacs- (majd Nedeczky-)féle szervezkedés és a volt honvédegyletek közötti szoros kapcsolatot.

⁷⁷ MOL D 185. 1863: 595. Vö.: Lukács Lajos: *Magyar függetlenségi és alkotmányos mozgalmak 1849–1867*. Budapest, 1955. 421–422. (forrásközlés)

⁷⁸ HL IV. 19. 124.cs. Vö.: Szakács: *Vidacs János*, 113.

⁷⁹ Steier: *Beniczky Lajos*, 710.

⁸⁰ MOL D 191. 1863: 11 820. Vö.: Szakács: *Vidacs János*, 115.

⁸¹ MOL D 185. 1863: 828. – vö.: Szakács: *Vidacs János*, 113.

⁸² MOL D 191. 1863: 3759., 10 953.

⁸³ MOL D 191. 1863: 3759.

a rendőrség és a kormányhatóságok nem tudták teljesen felszámolni a Vidacs-féle szervezkedést, a volt kormányzó hazai háttere nem szűnt meg. Vidacs Józseffel továbbra is levelezett,⁸⁴ és rajta keresztül kérte az otthoniakat, hogy jelöljenek ki új vezetőt a bizottmány élére, erre azonban nem került sor.

1863 szeptemberében Kiss Miklós bemutatta Kossuthnak Nedeczky Istvánt mint olyan személyt, akinek Somogy és Zala megyei kapcsolatai hasznosak lehetnek a Magyarországra való fegyveres betörés alkalmával.⁸⁵ A volt kormányzó hamarosan azzal bízta meg az eredetileg az olaszországi magyar légióba készülő Nedeczkyt, hogy irányítsa a Vidacs János le tartóztatása óta vezető nélkül maradt magyarországi bizottmányt.⁸⁶ Az újjászervezett titkos társaság neve Országos Függetlenségi Bizottmány lett. Ahogyan korábban Vidacsot, úgy Nedeczkyt is megbízta Kossuth azzal, hogy a bizottmány proklamáció megjelentetésével adjon életjelet magáról, és egyúttal tegye világossá mind a magyar, mind a külföldi közvélemény előtt a volt kormányzóhoz fűződő kapcsolatait.⁸⁷ Ezúttal azonban maga gondoskodott a proklamációk kinyomtatásáról és az országba való beküldéséről, Helfy Ignác közreműködésével. A proklamáció egyes példányait a Nedeczky irányítása alatt álló szervezet elküldte az ország különböző részein tartózkodó ügynökeihez, akik azután a december 17-ről 18-ra virradó éjszaka kiragasztották azokat.⁸⁸ A Nedeczky-féle szervezet, csakúgy mint a korábbi Vidacs-féle bizottmány, valószínűleg nagyrészt a honvédegyleti kapcsolatok hálójára épült, és főként Pesten, valamint a dunántúli megyékben rendelkezett tagokkal. A vidéki ügynökök feladata a proklamáció terjesztésén kívül a hadra fogható személyek összeírása volt. Elképzelhető, hogy tevékenységük során felhasználták a honvédegyletek 1861-ben készített összeírásait és talán megmentett vagyonát is.⁸⁹

A Helytartótanács már december 16-án átküldte a Kancelláriának a Proklamáció egy nyomtatott példányát, amelyet az Országos Függetlenségi Bizottmány Perényi Zsigmond bárónak küldött. Az 1849-ben kivégzett idősebb Perényi Zsigmond báró 1845-ben született fia ekkor éppen jogi tanulmányokat végzett a pesti egyetemen. A bizottmány feltehetően az egyetemi ifjúsággal igyekezett kapcsolatot teremteni az ő révén. Perényi a Proklamációval együtt átadta a hatóságoknak a bizottmány hozzá írt levelét is. A bizottmány egy meg nem nevezett személy ajánlása alapján arra szólította fel a levél címzettjét, hogy december 17-én éjjel ragassza ki a proklamációt. Egyúttal azt is közölte vele, hogy az említett napon Pesten

⁸⁴ MOL R 90. 4186. Vidacs József–Kossuth, 1863. aug. 1., uo. 4196. Vidacs József–Kossuth, 1863. szept. 5.

⁸⁵ MOL R 90. 4201. Kiss–Kossuth, 1863. szept. 20.; MOL R 295. 22. t. Kiss–Klapka, 1863. szept. 22.; vö.: Lukács: *Magyar politikai emigráció*, 290–298.

⁸⁶ Kossuth az 1866. évi háború után egy Szilágyi Virgilnek írt levelében – korábbi magyarországi kapcsolatait bemutatta – úgy említette Nedeczkyt mint „alárendelt, ismeretlen egyéniséget”, akit azért bízott meg azzal, hogy segítsen újjászervezni a Vidacs János által 1863-ban létrehozott bizottmányt, mert korábban kérése ellenére senki nem jött ki a hazából az említett bizottmány tagjai közül. (KLI VII. 149–155. Kossuth–Szilágyi, 1866. okt. 18.)

⁸⁷ MOL R 90. 4216. Kossuth Lajos rendeletéből az Országos Függetlenségi Bizottmány a Nemzethez, 1863. nov. 24.

⁸⁸ Könnyen lehet, hogy az időzítés tudatos volt. Éppen tizenöt évvel azelőtt, 1848. december 18-án jelent meg ugyanis Kossuth egy felhívása „A magyar néphez. A népfelkelés és szabad mozgó (guerilla) csapatok iránt” címmel. A felhívás értelmében néhány száz fős önkéntes, saját eszközeikkel felfegyverzett lovas és gyalogos csapatok jöttek létre, amelyek feladata az ellenséges seregek „nyugtalanítása”, utánpótlási útvonalainak elvágása volt. Kossuth akkori döntése a császári és királyi seregek Magyarország ellen indított összpontosított támadásával volt magyarázható. Hermann Róbert (szerk.): *Az 1848–49. évi forradalom és szabadságharc története*. Budapest, 1996. 232–234.

⁸⁹ Mérey Károly Somogy megyei főispáni helytartó 1863. december 20-án azt jelentette a Helytartótanácsnak, hogy Nedeczky egyes hírek szerint meglopta a honvédegylet pénztárát. (HL IV. 19. 125. cs.)

színházi és utcai tüntetés lesz „Éljen Kossuth” és „'49. vagy halál” felkiáltásokkal, amelynek megismétlését tervezték a szabadságharc minden jeles csatájának évfordulóján.⁹⁰ Asbóth ugyancsak elküldte a rendőrségnek a proklamáció hozzá eljuttatott példányát.⁹¹ A rendőrség a következő napokban megfigyelte, hogy a legtöbb proklamáció Vas és Fejér megyében jelent meg, és – tévesen – az utóbbiban sejtette a nyomtatás és terjesztés központját.⁹² Pálffy Móric helytartó felszólítására Pestről és Budáról, valamint Vas, Veszprém, Zala, Győr, Komárom, Fejér, Baranya, Bács-Bodrog, Somogy és Gömör megyék főispáni helytartóitól érkezett olyan tartalmú jelentés, amely szerint az adott területeken megtalálták az Országos Függetlenségi Bizottmány kiragasztott proklamációit.⁹³ A hatóságok tudomására jutott az is, hogy Pozsonyban 1864 januárjában valaki névtelen levélben tüntetésre hívta a jogakadémia, a gimnázium és az evangélikus líceum tanulóit,⁹⁴ Szombathelyen pedig a főgimnázium 7–8. osztályos diákjai lemásolták és terjesztették a proklamációkat.⁹⁵ A rendőr-miniszter 1864. február 13-án azt tudatta a Kancelláriával, hogy másnap tüntetések lesznek Magyarország városaiban.⁹⁶ Semmilyen forrás nem szól azonban arról, hogy a tüntetésekre ténylegesen sor került.

1863-ban a Klapka–Csáky–Komáromy-csoport is szervezkedést kezdeményezett Magyarországon. Csáky és Komáromy létrehozta a Magyar Forradalmi Comitét, amelynek katonai vezetője Beniczky Lajos lett, míg Leszkay Kálmánt, egy beregi földbirtokost a rendőrség létrehozásával, Maróthy Jánost szabadkőműves szervezkedéssel, Pest 1861. évi főkapitányát, Thaisz Eleket pedig a pénzügyek kezelésével és a külfölddel történő kapcsolat-tartással bízták meg.⁹⁷ 1863 őszétől az olasz kormány jelentős összegeket folyósított a Klapka–Csáky–Komáromy-csoportnak, mert a következő év tavaszán háborúra készült Ausztria ellen.⁹⁸ 1864 februárjában írásos megállapodást is kötött az olasz vezetés Klapkával, de semmilyen biztosítékot nem adott Olaszország hadba lépésére nézve.⁹⁹ Klapka 1863

⁹⁰ MOL D 185. 1863: 1575.; MOL D 186. 1863: 236.

⁹¹ Lukács: *Magyar függetlenségi és alkotmányos mozgalmak*, 422–423. (forrásközlés)

⁹² MOL D 185. 1863: 1575.; MOL D 186. 1863: 1377.

⁹³ HL IV. 19. 125. cs. Borsod, Békés-Csanád, Bihar, Csongrád, Moson, Pozsony, Sáros, Szabolcs és Szatmár megyék és a Hajdúság főispáni helytartója azt jelentette, hogy területükön nem találtak proklamációkat, ami megerősíti, hogy az alföldi területekre nem terjedtek ki Nedeczkyék kapcsolatai.

⁹⁴ MOL D 191. 1864: 140.

⁹⁵ MOL D 191. 1864: 703.

⁹⁶ MOL D 186. 1864: 1377.

⁹⁷ MOL R 296. 1. t. „Forradalmi comité”, k. n.; MOL R 296. 8. t. „A forradalmi ügyvezetés szervezete Magyarhonban”, k. n. A két dokumentum egyikén sem található keltezés, de tartalmuk alapján a „Forradalmi comité” című korábban íródott. „A forradalmi ügyvezetés szervezete Magyarhonban” címet viselő irat mindenképpen 1863 januárja után keletkezett, mert ekkor alapították meg magyar emigránsok (köztük Maróthy és Thaisz) Genfben Klapka és Csáky vezetésével az Ister-páholyt (HL IV. 19. 121. cs.; Abafi Lajos: *A szabadkőművesség története*. Budapest, 1900. 436.), ami megteremtette a magyarországi működési lehetőséget a Maróthy által irányított szabadkőműves osztály számára. Az is biztos, hogy a leírás a comité elnökeként szereplő Beniczky 1864. márciusi le tartóztatása előtt íródott. Bonyolítja a helyzetet, hogy a feljegyzés kelte nem feltétlenül azonos a comité alapításának dátumával.

⁹⁸ MOL R 295. 22 t. Artom–Klapka, 1863. szept. 16. (Isacco Artom Visconti-Venosta külügyminiszter kabinetfőnöke volt.); Borsi-Kálmán Béla: *Együtt vagy külön utakon. A Kossuth-emigráció és a román nemzeti mozgalom kapcsolatának történetéhez*. Budapest, 1984. 169–177.

⁹⁹ Az ötponos megegyezés a következőket tartalmazta: az olasz kormány által Magyarország felfegyverzésére 1863 októbere óta folyósított pénzek nem haladhatják meg az egymillió frankot; ezen

őszétől Éber Nándor, Zglinicky Jenő és Vaisz Vilmos közreműködésével fegyvereket vásároltatott Svájcban és Angliában. Összesen 80 ezer fegyvert akart bejuttatni Magyarországra, ezek egy részét román területen keresztül a Dunán, egy másik részét pedig Ausztria felől vasúton kívánta becsempészni. A dunai szállítást csak a tavaszi jégolvadás utánra tervezte, míg Bécs és Klagenfurt indóházaiba összesen 16 ezer fegyvert juttatott el a szervezkedés lelepleződéséig.¹⁰⁰ A fegyverek magyarországi központokba történő beszállítása a Beniczky által létrehozott katonai szervezet feladata lett volna, ennek azonban éppen a nyugati országrészben nem voltak ügynökei.¹⁰¹ Valószínűleg emiatt került sor a Nedeczky- és a Beniczky-féle szervezet közötti megállapodásra, nem sokkal a lelepleződés előtt.

A rendőrség több forrásból is tudott arról, hogy Magyarországon az emigrációval összeköttetésben álló függetlenségi szervezkedés folyik. Erről árulkodtak az önkéntes feljelentések (például Perényinek, Asbóthnak vagy a szombathelyi főgimnázium igazgatójának feljelentése), illetve a proklamációk megjelenése is. Ráadásul a rendőrség azt is tudni vélte, hogy Klapka – álnévre kiállított svájci vagy angol útlevéllel – Magyarországra készül, és az egyik Károlyi-fiú fogja őt elbújtatni valamelyik családi birtokon.¹⁰² A katonai előkészületek részleteiről és az azokban részt vevő személyekről azonban szinte semmit nem tudott volna Asbóth beszámolója nélkül. Asbóthot Kossuth valószínűleg nemcsak Vidacsnak, de 1863 őszén Nedeczkynek is a figyelmébe ajánlotta. Ezt bizonyítja az is, hogy amikor Kossuth megtudakolta, milyen feltételek mellett valószínűleg meg a felkelés, Nedeczky Pestre hívta a Krassó megyében élő Asbóthot, akit felkért a felkelés irányítására, és egyúttal kérdéseket

---

felül a belügyminiszter vásároltat még 2–3 ezer huzagolt puskát Angliában, 5 ezret pedig Svájcban, és ezeket Erdélybe, illetve Magyarországra küldi; a hadba lépés pillanatában Torinó további 500 ezer frankot bocsájt Klapka rendelkezésére a háború költségeinek fedezésére; ebből Klapka 25 ezer frankot átad Ordegának, aki ezt az osztrák és magyar tartományok szláv közvéleményének befolyásolására költi; a cselekvés pillanatáról később, az európai események függvényében határoznak. Vö.: Borsi-Kálmán: *Együtt vagy külön utakon*, 168–169. (szó szerinti közlés).

¹⁰⁰ MOL R 295. 22. t.; a cura di Moscati, Ruggero: Documenti diplomatici italiani IV. Róma, 1974. (a továbbiakban: DDI IV.) 519–521., Klapka–Visconti-Venosta, 1864. febr. 18. Vö.: Borsi-Kálmán: *Együtt vagy külön utakon*, 169–176.

¹⁰¹ E feltételezést több adat is alátámasztja. Gelich jelentése szerint Hollán Ernő tudott ugyan a fegyverekállításának tervéről, de nem folytatott titkos forradalmi tevékenységet. Vagyis Beniczky minden bizonnyal hiába próbálta meg rávenni a szervezkedésben való részvételre Hollánt, akinek 1860-ban Vas és Zala megye volt kijelölt működési területe. (Steier: *Beniczky Lajos*, 717.) Teleki Sándornak az 1882-ben, Almásy halála alkalmából a *Budapesti Hírlap*ban közölt cikke szerint Almásy Josephstadt-ból való szabadulása után állítólag azt mesélte neki, hogy mivel Zala, Veszprém és Vas megyékben nem volt bizalmas emberük, elment Deákhoz, és tőle kért segítséget. Almásy Teleki által idézett szavai szerint Deák a következőt válaszolta: „Pali! Sokat gondolkodtam, nem tudok senkit; az utolsó Csányi Lászlót felakasztották, ügyeljenek magatokra.” Teleki Sándor: Almásy Pálról. *Budapesti Hírlap*, 1882. nov. 12. 312. sz. A történet egy másik változatát a szervezkedésről egyelőre ismeretlen forrásból, de sokat tudó Ludvig már Almásy szabadulása előtt ismerte, és 1866-ban meg is írta Kossuthnak: „Nem is gondolnád, hogy maga Deák szervezési szolgálatot tett. Azt kérdezték tőle, kit ismer X. megyében erélyes, becsületes hazafinak. Nemde, egy második Csányi kellene? volt a felelet. Az ám. Majd gondolkozom, ha ismerek olyat – és meg is nevezett egyet, a nélkül, hogy kérdezte volna, mi végett történt a tudakozódás. A tudakozódó fel is használta a jó útbaigazítást”. (KLI VII. 96–98. Ludvig–Kossuth, 1866. szept. 12.) A két történet, ellentmondásai ellenére nemcsak a Beniczky-féle szervezkedés hiányosságait világítja meg, hanem azt az érdekes tényt is sejteni engedi, hogy Deák tudott valamennyit az 1863–1864 fordulóján zajló szervezkedésekről.

¹⁰² MOL D 191. 1863: 15 773. Klapka természetesen nem utazott Magyarországra.

intézett hozzá.¹⁰³ A volt kormányzóra hivatkozva tudni akarta, hogy hány és mely megyékben folytatható olyan gerillaharc, amelyet négy-öt hétig fenn tudnak tartani, s hogy ez alapján mennyi emberrel, felszereléssel, fegyverrel és pénzzel kell számolni, illetve, hogy a szükséges anyagi feltételek biztosítása esetén mennyi idő kell a szervezéshez. Nedeczky később Asbóth kérésére írásba is adta a megbeszélésen elhangzottakat.¹⁰⁴ Asbóth válaszában a Mátra, a Bakony és a Tisza környékén javasolta a gerillaseregek felállítását, és kétmillió frankra becsülte a várható költségeket. Asbóth nem sokkal később meglátogatta Beniczkyt, aki felvázolta neki a gerillasereg felfegyverzésének tervét.¹⁰⁵ A Beniczky-féle szervezkedésről valószínűleg Nedeczky beszélt neki.¹⁰⁶ Könnyen lehet, hogy ugyanakkor Asbóthnak más forrásból is tudomása volt Beniczkyék tevékenységéről, ugyanis Pestre érkezése után rendszeresen látogatta a Nemzeti Kört, amely kedvelt találkozóhelye volt mindkét csoport tagjainak. Sőt az sem zárható ki, hogy Beniczky őt is megpróbálta beszervezni, hiszen ő is tagja volt az 1860-ban összeírt, Ivánka-féle parancsnoki karnak. A februárban vagy március elején körvonalazódó elképzelések szerint Beniczky lett volna a gerillaharc katonai vezetője, míg Asbóthot az alsó-magyarországi, Máriássy Jánost pedig a felső-magyarországi seregek irányításával bízták meg.¹⁰⁷

Asbóth 1864. március 2-án tett jelentést értesüléseiről, amelyek alapján két nappal később Pálffy Móric helytartónál döntés született a letartóztatásokról, amelyekre március második felében került sor.¹⁰⁸ Asbóth jelentése több túlzást is tartalmazott, melyekkel a szerző – minden bizonnyal a magasabb fizetség reményében – saját szerepének jelentőségét igyekezett növelni. Pálffy március 15-én készített beszámolójában – Asbóth feljelentése alapján – összesen 42 gyanúsítottat sorolt fel, köztük a balközép és a szélsőbal több vezetőjét.¹⁰⁹ Tisza Kálmán, Tisza Lajos, Podmaniczky Frigyes, illetve Kállay Ödön, Madarász József és Böszörményi László minden bizonnyal tudott a titkos szervezkedésről, de nem valószínű, hogy részt vett a felkelés előkészítésében. A hatóságok is tisztában voltak Asbóth túlzásaival, így az említett politikusok letartóztatására – Madarász kivételével – nem került sor. Asbóth jelentése 80 ezer fegyver becsempészéséről is szólt, tényként állítva be ezzel

¹⁰³ Asbóth Lajos, fia, Asbóth János utólagos feljegyzései szerint februári pesti tartózkodása idején a Vadászkiért fogadóban szállt meg, és ott találkozott Nedeczkyvel. (1849–1866. *Adalékok a kényuralom ellenes mozgalmak történetéhez. Az Asbóth-család irataiból.* Budapest, 1888. 167–180.) Steier ezzel szemben azt állítja, hogy Asbóth és Nedeczky Gáspárnál találkoztak (Steier: *Beniczky Lajos*, 718). Könnyen elképzelhető, hogy több találkozóra is sor került.

¹⁰⁴ Az Országos Függetlenségi Bizottmány pecsétjével ellátott levelet Asbóth természetesen átadta a rendőrségnek. (HL IV. 19. 120. cs.)

¹⁰⁵ Asbóth Lajos 1864. február 28-án jelentést tett a rendőrségnek Beniczkyvel való megbeszéléséről. (Steier: *Beniczky Lajos*, 712.) Asbóth Beniczkyvel való találkozásáról egy több mint két évvel később keletkezett levél is beszámol. A levelet Ludvigh János írta Kossuthnak, neki ugyanis akkor jutott tudomására, hogy a szervezkedést Asbóth adta fel, és ezt az értesülését megosztotta a volt kormányzóval is. A levél szerint Asbóth Beniczkynél történt látogatása után Almásyhoz is elment, de az nem fogadta őt. (MOL R 90. 4402. Ludvigh–Kossuth, 1866. máj. 20.) Az Almásynál történt látogatásról Asbóth János is ír, ő azonban nem említi annak kudarcát. (1849–1866. *Adalékok a kényuralom ellenes mozgalmak történetéhez*, 167–180.)

¹⁰⁶ 1849–1866. *Adalékok a kényuralom ellenes mozgalmak történetéhez*, 167–180.

¹⁰⁷ 1849–1866. *Adalékok a kényuralom ellenes mozgalmak történetéhez*, 165–166.

¹⁰⁸ Steier: *Beniczky Lajos*, 714. Letartóztatták Almásyt, Nedeczky Istvánt, Beniczkyt, Clementiszt Gábor, Gáspár Lajost, Szelesteyi Lászlót, Lezsák Lajost, Salamon Lajost, Nedeczky Jenőt, Zambelli Lajost, Németh Bélát, Máriássy Bélát, Véges Vilmost, Spóner Tivadart, Nagy Jenőt, Horváth Jánost és Madarász Józsefet, valamint Asbóthot, akit így kívántak fedezni.

¹⁰⁹ HL IV. 19. 120. cs.

Klapka hosszabb távú terveit. A hatóságok lefoglalták ugyan a Székesfehérvár, Nagykanizsa, Esztergom, Vác, valamint Klagenfurt indóházaiban talált fegyvereket, de ezek száma összesen is csak egy-két ezret tehetett ki. Mivel ezt kevésnek találták a tervezett felkelés általuk feltételezett méreteihez képest, ezért 50–100 forint jutalmat helyeztek kilátásba minden láda felfeltett fegyverért.¹¹⁰ A vasútállomásokon tárolt puszkák megtalálásában valószínűleg jelentős szerepet játszott az a tény, hogy a szállítással megbízott Zambelli Lajos a fogságban nemcsak elmondta, de le is írta Asbóthnak a fegyverek szállításának általa ismert részleteit.¹¹¹ 1864. november 24-én a pest-budai katonai bíróság első fokon halálra ítélte Nedeczkyt és Beniczkyt, Almásyt viszont felmentették. 1865. február 6-án a legfelsőbb katonai bíróság Nedeczkyre és Beniczkyre 20, Almásyra 16 éves börtönbüntetést szabott ki. Az elítéltek Theisenstadtban és Josefstadtban raboskodtak az 1867-ben kapott amnesztiáig.¹¹²

Az 1866. évi porosz–olasz–osztrák háború és Magyarország

A függetlenségi szervezkedésekre az újabb és egyben utolsó alkalmat az 1866 nyarán lezajló porosz–olasz–osztrák háború szolgáltatta. A háború kirobbanásakor az olasz vezető körök egy része továbbra is számolt a dalmáciai partraszállás lehetőségével, Poroszország pedig érdekeinek hatékonyabb érvényesítését remélte a magyar szabadságharc kirobbantásával való fenyegetőzéstől. Az olasz kormány a magyarokkal folytatandó tárgyalások feltételének tekintette, hogy az emigráció rendezze belső viszályait, ezért Kossuth 1866. június 17-én írásbeli megállapodást kötött a „Magyar Nemzeti Comité” nevében fellépő Csákyval. A szerződés tartalmazta, hogy a belügyeket a comité irányítja addig, amíg a volt kormányzó nem lép Magyarország területére, a külügyeket viszont Kossuth intézi, aki összeköttetésben áll Csákyval, a comité külföldi képviselőjével.¹¹³ Kossuth június 26-án, kilenc nappal a háború kirobbanása után megállapodást kötött az olasz kormánnyal a dalmáciai partraszállásról, az olaszországi magyar légió újjászervezéséről és a firenzei vezetés által a magyar emigrációnak nyújtandó pénzügyi támogatásról. A megállapodás a dalmáciai partraszállás időpontját nem tartalmazta.¹¹⁴ Időközben Csáky és Komáromy Poroszországba utaztak, ahol Kossuth utasításait figyelmen kívül hagyva tárgyaltak Bismarckkal. Írásbeli megállapodást nem kötöttek, de Komáromy 400 ezer porosz tallért (körülbelül másfél millió frankot) átvett a porosz vezetéstől a magyarországi szervezkedésre, a poroszországi magyar légió felállítására és a balkáni fegyverszállításra.¹¹⁵

¹¹⁰ MOL D 185. 1864: 418.; HL IV. 19. 121. Vö.: Steier: *Beniczky Lajos*, 717. Steier megállapítása szerint Zambellinél Vácott 100 fegyvert és bajonettet találtak, Nagykanizsán 396 fegyvercsövet, Esztergomban 110 kardot, 104 puszkát és 20 revolvert, Klagenfurtban pedig 475 fegyvert.

¹¹¹ MOL R 90. 4402. Ludvigh–Kossuth, 1866. máj. 20. Asbóth állítólag nagyothallására hivatkozva kérte Zambellit, hogy írja le, amit mondott. A levélből nem derül ki, kitől szerezte ismereteit Ludvigh, mindenesetre érdekes, hogy ekkor már tudott dolog volt Asbóth árulása.

¹¹² Steier: *Beniczky Lajos*, 716–724.; Lukács: *Magyar függetlenségi és alkotmányos mozgalmak*, 354.

¹¹³ MOL R 90. 4435. Kossuth–Irányi, jún. 8.; MOL R 296. 11. t. „Bases de l'entente avec la Hongrie et la manière de procéder”, 1866. jún. 18.; MOL R 296. 6. t. jún. 28.; *Kossuth Iratai VI. Történelmi tanulmányok*. Sajtó alá rendezte: Kossuth Ferenc. Budapest, 1898. (a továbbiakban: KLI VI. 145–147.) Cerruti–Kossuth, 1866. máj. 26.; KLI VII. 113–118.; A cura di Moscati, Ruggero: *Documenti diplomatici italiani VI*. Róma, 1983. (a továbbiakban: DDI VI.) 769–770. Türr–Cerruti, 1866. jún. 7.; *Tanárky Gyula naplója*, 323.; KLI VII. 113–118.;

¹¹⁴ KLI VII. 114–118., 194–195.

¹¹⁵ MOL R 296. 7. t. 1867. aug. 22. (Komáromy elszámolása a porosz kormánytól kapott pénzzel); Kienast, Andreas: *Die Legion Klapka*. Bécs, 1900. 107–115.

A bécsi udvar természetesen számolt a magyar szabadságharc veszélyével. Az Olaszország és a Poroszország elleni háború azonban óriási katonai erőket kötött le, így különösen nagy jelentősége volt annak, hogy a rendőrség elejét tudja-e venni az esetleges fegyverszállításoknak és a hadseregszervezésnek. Az 1866. július 25-én a Kancelláriához eljuttatott bizalmas rendőri közlés szerint Klapka Párizsban Berlinből származó pénzt adott át Ébernek.¹¹⁶ Az értesülés mindössze egyetlen ponton nem felelt meg a valóságnak: Éber a pénzt nem Klapkától, hanem Komáromtól kapta. Komárom a porosz kormánytól kapott pénzből adott át 300 ezer frankot Ébernek, akit azzal bízott meg, hogy készítse elő a román fejedelemségekbe irányuló fegyverszállítást, és szervezzen segélysereget, amely majd betör Erdélybe.¹¹⁷ Később a rendőrség arról is értesült, hogy Éber a fejedelemségekbe érkezett. Tudtak ugyanakkor arról is, hogy Türr szintén Bukarestben tartózkodott egy ideig, ahonnan Belgrádba utazott.¹¹⁸ Türr Kossuth megbízásából folytatott szervezkedést a Balkánon.¹¹⁹ Mindeközben az osztrák diplomácia az oroszsal együtt igyekezett nyomást gyakorolni a szerb és a román kormányra, hogy semmilyen módon ne vegyenek részt az Ausztria elleni háborúban. Törekvéseik sikerrel jártak, mert sem a belgrádi, sem a bukaresti vezetés nem kötelezte el magát a magyaroknak nyújtandó segítségre.¹²⁰

A hatóságok nagy erővel igyekeztek leleplezni az udvarelles tevékenységeket Magyarországon is. A rendőrség Kelet-Magyarországon és Pest-Budán aggasztónak értékelte a lakosság hangulatát, miután értesülései szerint a fővárosban, Kassán, Miskolcon, Debrecenben, Zilahon és Szegeden „forradalmi izgatások” történtek, egyesek lázító beszédek tartottak, az adó és a sorozás megtagadására szólították fel a lakosságot.¹²¹ Sokan valóban megszöktek a sorozások elől, de egyáltalán nem biztos, hogy ez minden esetben politikai okokkal magyarázható. Az viszont egyértelmű politikai állásfoglalásnak tekinthető, hogy a Magyarországra internált ötven velenceit a vasútállomásokon lelkes csoportok „Éljen Viktor Emánuel! Éljen Garibaldi! Éljen Olaszország!” kiáltásokkal fogadták. Egyes értesülések szerint arra is volt példa, hogy parasztok rátámadtak katonai alakulatokra, többeket pedig letartóztattak kokárdaviselés miatt.¹²² Pulszky Ferenc felesége, aki ekkoriban költözött Magyarországra, férjéhez írott levelében arról számolt be, hogy az országban az izgatottság egyre nő.¹²³ A königgrätzi csatát követő napokban történt udvarelles megnyilvánulások mögött azonban nem fedezhető fel egyetlen, az egész országra kiterjedő titkos szervezet. A megmozdulások valószínűleg inkább helyi és sokszor spontán jellegűek voltak.

Az 1866. évi háború idején Magyarországon több kis titkos csoport folytatott szervezkedést, valószínűleg egymástól függetlenül. Többségük valamilyen módon szélsőbaloldali körökhöz kötődött, és az ország keleti felében, illetve a fővárosban tevékenykedett. A hatóságok értesülései szerint Zemplén, Abaúj, Gömör, Torna, Heves, Borsod és Szabolcs megyék-

¹¹⁶ MOL D 185. 1866: 925.

¹¹⁷ MOL R 25. 1. t. Komárom–Éber, 1866. júl. 7.; MOL R 296. 11. t. Komárom–Csáky, 1866. júl. 10.; MOL R 296. 7. t. (Csáky, továbbá Éber utólagos elszámolása)

¹¹⁸ MOL D 185. 1866: 1083.

¹¹⁹ KLI VI. 294–295. „Utasítás Türr István altábornagy úrnak Flórenczbe”, 1866. jún. [26].

¹²⁰ A cura di Moscati, Ruggero: Documenti diplomatici italiani VII. Róma, 1983. (a továbbiakban: DDI VII.) 125–128. Scovasso–Visconti-Venosta, 1866. júl. 24.; uo. 120. Türr–Visconti-Venosta, 1866. júl. 23.; KLI VI. 439–440. Kiss József–Kossuth, 1866. júl. 20.

¹²¹ MOL D 185. 1866: 926.; MOL D 191. 1866: 1438., 4838. Vö.: Lukács: *Magyar függetlenségi és alkotmányos mozgalmak*, 363.

¹²² DDI VII. 51. Scovasso–Visconti-Venosta, 1866. júl. 7., uo. 71. Scovasso–Visconti-Venosta, 1866. júl. 12. – vö.: Lukács: *Magyar függetlenségi és alkotmányos mozgalmak*, 365.

¹²³ Pulszky Ferenc: *Életem és korom. II.* Sajtó alá rendezte: Oltványi Ambrus. Budapest, 1958. 440.

ben újjáalakultak a honvédegyletek, amelyek adományokat gyűjtöttek, a fiatalok körében agitáltak, és állítólag Károlyi Edén keresztül kapcsolatot tartottak az emigránsokkal.¹²⁴ Pesten minden valószínűség szerint újrakezdte működését a Vidacs János által 1863-ban létrehozott bizottmány.¹²⁵ Vidacs 1866 júniusának végén meglátogatta Kossuthot Olaszországban.¹²⁶ Nem sokkal hazatérte után, július 22-én reggel Kossuthnak tulajdonított proklamációk jelentek meg a budai épületek falain, amelyek terjesztése mögött a rendőrség Vidacsot sejtette.¹²⁷ A forrásokból nem derül ki, hogy erre, illetve bármi más tevékenységre Kossuth adott-e utasítást Vidacsnak. A volt kormányzó ugyan a pesti comitéval nem sokkal korábban kötött megállapodása értelmében nem szólhatott bele a hazai szervezésbe, az azonban nem zárható ki, hogy véleményét, tanácsait elmondta Vidacsnak. Pesten egy másik függetlenségi eszméket valló politikus, Szilágyi Virgil ellen is eljárás indult forradalmi tevékenység miatt. Augusztus elején, valószínűleg a Klapka-légió betörésének hírére, néhány társával együtt dezertálásra hívta fel a katonaság egyes tagjait, ami miatt 5-éről 6-ára virradó éjszaka elfogták.¹²⁸ Ugyanezekben a napokban a katonai törvényszék vizsgálatot indított három Szatmár megyei szélsőbaloldali képviselő, Maróthy János, Domahidy Ferenc és Pongrácz Géza ellen. A csendőrség Maróthy rozsályi lakhelyén házkutatást tartott, állítólag még a padlót is felszaggatta, de semmit sem talált. Maróthyt letartóztatták, mivel azonban később magára hagyták, távozott a csendőrségről. Maróthy helybéli képviselőtársai az országgyűlés elnökénél, Károlyi György szatmári főispán pedig a Helytartótanács elnökénél tiltakozott az eljárás és különösen a képviselői mentelmi jog megsértése miatt. A vád egyébként az volt, hogy Maróthy és társai az országgyűlés összehívásakor a kormány elleni „szenvedélyes kifakadásra” akartak „alkalmat szolgáltatni”, hogy megakadályozzák a kiegyezést.¹²⁹

¹²⁴ Kienast: *Die Legion Klapka*, 153–154., 311. A szerző különböző hatóságok jelentéseire hivatkozva közli, hogy a honvédegyleti szervezkedésben részt vettek Károlyi Ede, Andrassy Manó, Zsarnay Imre és Lükő Géza képviselők (Torna), Darvas Imre földbirtokos (Borsod, Szabolcs), Nagy János ügyvéd (Nagykálló), Balogh honvédtiszt (Zemplén), Luzsénszky Pál báró (Abaúj), Szentmiklósy (Gömör), Csiky Sándor képviselő (Heves) és Jekelfalusy (Borsod). A keresztnév nélkül említett Balogh és Jekelfalusy nem azonosítható, de figyelemre méltó, hogy a Jekelfalusyak rokonságban álltak a Csákyakkal és így Komáromy Györggyel is (Nagy: *Magyarország nemesi családjai*, V. 328–329.). Szentmiklósy talán Szentmiklósy Antallal azonos, aki őrnagyi tisztséget viselt a szabadságharcban. Bona Gábor: *Tábornokok és törzstisztek az 1848/49-es szabadságharcban*. Budapest, 2000. 654–655.

¹²⁵ 1866 nyarán és őszén a Vidacs-féle bizottmány három képviselője is járt külföldön: Vidacs, Gáspár és Horváth. (MOL R 90. 4527. Helfy–Kossuth, 1866. jún. 27., uo. 4756. Ludvigh–Kossuth, 1866. okt. 17.; Koltay-Kastner Jenő (szerk.): *Tanárky Gyula naplója*, 338–340.) Az utóbbi kettő feltehetően Gáspár Lajossal és Horváth Jánossal azonosítható, akik részt vettek a Nedeczky-féle szervezkedésben, és valószínűleg már a Vidacs által 1863-ban létrehozott comiténak is tagjai voltak.

¹²⁶ MOL R 90. 4527. Helfy–Kossuth, 1866. jún. 27. Helfy Csákytól kért 100 frankot Vidacs utaztatására, mert valószínűleg azt hitte, hogy a hazai küldött a Csáky–Komáromy-féle comité tagja. Csáky nem adott pénzt.

¹²⁷ MOL D 185. 1866: 926.; MOL D 191. 1866: 1438.

¹²⁸ MOL D 191. 1866: 5227. Szilágyi társai Deák Gedeon volt szabadsapatbeli tiszt, Kalmár Dezső, Sántay Sándor, Müller Lajos, „technikusok”, vagyis a Polytechnikum hallgatói, valamint Leitner Ödön „oláh theologiai jelölt”, vagyis görög katolikus teológus növendék voltak. Az említetteket „az állam hadihatalma ellen esküszegésrei csábítás által elkövetett bűntény” gyanújával tartóztatták le.

¹²⁹ MOL D 191. 1866: 5227.

A fenti csoportok egyike sem azonosítható azonban egyértelműen a szervezettel, amelynek nevében Csáky és Komáromy külföldön felléptek. Kossuth szerint Komáromy, júniusi megállapodásuk alkalmával azt állította, hogy a pesti comité tagjai „egy  rs  rs gos felkelés kit r s t fogják eszközölni”.¹³⁰ Csáky, ugyancsak júniusban, azt mondta Theodor von Bernhardinak, az Olaszországban tartózkodó porosz titkos megbízottnak, hogy  rs gos h l ozattal rendelkeznek Magyarországon, és  ls sorban a Tisza vidékén jelent s katonai  r  áll mögöttük.¹³¹ Az említett nyilatkozatokat Csáky  s Komáromy valószínűleg a pesti comit t l májusban kapott értesülésekre alapozta. Magyarországi társaik ugyanis jeleztek, hogy három területen összesen 18 ezer katonával rendelkeznek, de a sereg l ts z ma a felkelés kirobbanása után hamar 100 ezerre nőhet. Határozott választ kértek arra a kérdésre, hogy megkezdhetik-e az előkészületeket, a szervezés költségeit pedig legalább 100–140 ezer osztrák forintra (vagyis 250–350 ezer frankra) becs lt k.¹³² Komáromy a Bismarckkal július elején kötött szóbeli megállapodás után azonnal fels l ította a hazaiakat a felkelés előkészítésére, és a porosz k rm nyt l kapott másfél millió frank egy részét beküldte az országba.¹³³ Az utasítás és a pénz is július 17- n érkezett meg Pestre. Az előbbit Károlyi Gábor, az utóbbit pedig testvére, Károlyi Gyula adta át a comit nak. A hazaiak v lasz t Károlyi gr fn  harmadik fia, Károlyi István július 20- n juttatta el Kom romy khoz. Károlyi gr fn  értesülései szerint az otthoniak azt állították, hogy k szben állnak a felkelésre.¹³⁴ Csáky ezek után közölte Kossuthtal, hogy a július végére tervezett betöréssel egy időben k robban a szabadságharc Magyarországon.¹³⁵

Kom romynak – korábbi terveitől és rem nyeit l eltérően – valószínűleg csak a bal-közép párt néhány fiatalabb tagját sikerült megnyernie. Közülük egy ébernek írott levelében név szerint is megemlítette Keglevich Béla  s Ráday László gr fokat.¹³⁶ Mindez egybevág Klapka azon Cs ky kt l szerzett  rtes l s vel, amely szerint a bizottmány tagjai 1866  ls  hónapjaiban k cser l dtek, és a régiek helyébe fiatalok jöttek.¹³⁷ Ráday László a neves reformkori politikus, Ráday Gedeon fia volt.¹³⁸ Keglevich Béla az 1850-es évek végén kapcsolódott be az arisztokrata társasági életbe, ahol hamar igen kedveltté vált. 1860-ban feleségül vette a néhai miniszterelnök, Batthyány Lajos l ny t, ami növelte tekintélyét a nemzeti ellenzék köreiben, ugyanakkor a rendőrség érdeklődését is maga után vonta. 1861-ben  rs z gy l si k pv sel  lett, és fiatal kora ellenére bizalmas viszonyt alakított ki a határozati vezérkar tagjaival. 1865-ben újra k pv sel v  választották.¹³⁹ Egy nagyjából h sz  vv l később keletkezett forrás szerint Komáromy ezután kérte fel  t, hogy álljon az „el gedtlen-

¹³⁰ KLI VII. 119.

¹³¹ Bernhardt, Theodor von: *Aus dem Leben Theodor von Bernhards. VII. Der Krieg gegen Oesterreich und seine unmittelbaren Folgen*. Lipcse, 1897. 32–35.

¹³² MOL R 296. 13. t. 1866. máj. 8.

¹³³ MOL R 296. 11. t. Komáromy–Csáky, 1866. j l. 12.

¹³⁴ KLI VI. 443–444. Károlyiné–Kossuth, 1866. j l. 26.; MOL R 296. 11. t. Komáromy–Csáky, 1866. j l. 12.; A pénz beküldéséről a későbbi elsz m l sok is tanúskodnak. (MOL R 296. 7. t.) – v .: Kienast: *Die Legion Klapka*, 192–194.

¹³⁵ DDI VII. 116. Csáky–Kossuth, 1866. j l. 22.

¹³⁶ MOL R 25. 1. t. Komáromy– ber, 1866. dec. 28.

¹³⁷ MOL R 90. 4420. Irányú–Kossuth, 1866. máj. 31.

¹³⁸ Színnyei: *Magyar  rok élete és munkái*, IX. 550.

¹³⁹ Színnyei: *Magyar  rok élete és munkái*, V. 1336–1337.; Ruszoly József: *Orsz gy l si k pv sel v laszt sok Magyarországon 1861–1868. Az 1848.  vi pozsonyi V.  s kolozsvári II törvénycikkek gyakorlata k rm nyhat s gi és hazai helyhatósági levéltári források alapján*. Szeged, 1999. 241–244.

nek” élére, amit a fiatal gróf két feltétellel vállalt. Kizárta a Kossuthal való együttműködést, a mozgalom célját pedig a külföldi fejlemények alakulásától függően kívánta meghatározni, tehát sem a függetlenség, sem a kiegyezés mellett nem akarta magát elkötelezni.¹⁴⁰ Vagyis amikor Komáromyék az 1866. évi háború előestéjén megállapodtak Kossuthal a magyar függetlenségi háború előkészítéséről, a hazaiaknak tett ígéretükkel ellentétesen cselekedtek. A bizottmány tagjainak számát nem ismerjük, és arra sem kaphatunk választ a korabeli iratokból, hogy a „comité” tényleges szervezetet jelentett-e, vagy csak egy baráti, politikai kapcsolatok mentén létrejött csoportot. Nem ismerjük tevékenységének részleteit sem. Az azonban biztosnak tűnik, hogy tagjai mind a balközépből kerültek ki. Szilágyi Virgil a háború után kijelentette, hogy egyetlen szélsőbaloldali képviselő sem vett részt a Csáky–Komáromy-féle szervezkedésben,¹⁴¹ és állítása a balközép és a szélsőbal kapcsolatának ismeretében hihetőnek tűnik.¹⁴²

A balközép képviselőkből álló comité, vagyis a „politikai organisatio” mellett Komáromyék egy „katonai organizatiót” is szükségesnek tartottak. A leginkább kézenfekvő feltételezésnek az tűnik, hogy a katonai szervezésre irányuló törekvések valamilyen módon összefüggtek a honvédegyleti mozgalom újjáéledésével. Ezt a feltételezést a rendőrség által megnevezett honvédegyleti vezetők személyes kapcsolatrendszerének vizsgálata támasztja alá. Közülük Luzsénszky Pál, Zsarnay Imre és Károlyi Ede már korábban is összeköttetésben állt Komáromyékkal.¹⁴³ Ők, valamint Lükő Géza balközép párti képviselőként vettek részt az 1865-ben megnyílt országgyűlésen.¹⁴⁴ Darvas Imre pedig az ugyancsak balközép

¹⁴⁰ Keglevichnek a Csáky–Komáromy-féle bizottmánnyal való együttműködéséről Somogyi Zsigmond „Magyarország főispánjainak albuma” című művében olvasható leírás. A művet 1889-ben adták ki, de mivel Somogyi úgy ír Keglevichről, mint Heves megye még hivatalban lévő főispánjáról, ez az írás biztosan 1886-ban vagy 1887-ben keletkezett. Nagyon valószínű, hogy az igen részletes, anekdotikus elemekkel tarkított életrajz adatainak forrása maga Keglevich volt, így valószínűleg ő mesélt Somogyinak az 1866-os eseményekről is. Az életrajz szokatlan módon közli Keglevichnek az 1866. évi háború idején „Spectator” címen megjelentetett röpiratát is, amelyben a következők olvashatók a mozgalom céljairól: „Pactálni, de nem mindenáron. Forradalomtól sem ijedni vissza, sőt, ha kell, elé is idézni azt, de ezt sem mindenáron. A minden áron való pactálást a régi conservatív párt embereire hagyni. A minden áron való forradalmat a szélsőbalnak hagyni ... Készen állni arra az esetre, ha a külvilág alakulása a magyar államnak Ausztria nélkül való fennállására esélyt idéznének elő; de készen állni az esetre is, ha a külvilág ránk csak részben kedvező alakulása esélyes béke megkötésére int.” Somogyi Zsigmond: *Magyarország főispánjainak albuma*. Szombathely, 1889. 211–214.

¹⁴¹ KLI VII. 171–178. Szilágyi–Kossuth, 1866. dec. 17.

¹⁴² A határozati többség és a szélsőbal közti távolságtartás már az 1861. évi országgyűlés idején megfigyelhető volt. Komáromyék már akkor sem vonták be a szervezésbe függetlenségi elveket valló párttársaikat. Madarász József emlékirataiból kiderül, hogy 1865-ben a balközép képviselők kiutasították pártértekezleteikről a szélsőbaloldali képviselőket, és ezért a két irányzat külön tartotta frakcióüléseit. Madarász József: *Emlékirataim 1831–1881*. Budapest, 1883. 355. Vö.: Szabó Csilla: *A politikai elit függetlenségi ellenzékének szervezeti formálódása Magyarországon az 1860-as években: a '48-as párt megalakulása*. Századok, 133. évf. (1999) 3. sz. 534.

¹⁴³ Károlyi Ede részt vett az 1858-ban alakult „hazafias párt” tevékenységében. Zsarnay Imre Károlyi Edével Csákyval és Komáromyval együtt alapítója volt 1861-ben a Szent István páholynak (MOL P 1081. 2. cs.), Luzsénszky Pál pedig az 1863-ban Csáky és Komáromy által létrehozott „Magyar Forradalmi Comité” tagjaként működött MOL R 296. 8. t. „A forradalmi ügyvezetés szervezete Magyarhonban”, k. n.

¹⁴⁴ Ruszoly: *Országgyűlési képviselő-választások Magyarországon 1861–1868*, 241., 244.

képviselő Bónis Samu sógora volt.¹⁴⁵ Lükő és Zsarnay ugyanakkor nemcsak párttársai, hanem nagy valószínűséggel barátai is voltak a Csáky–Komáromy-féle comité magyarországi irányítójának, Keglevich Bélának. 1861-ben és 1865-ben ugyanis Torna megye két választókerületében Zsarnayt és Keglevichet választották képviselőnek. 1865-ben Keglevich, akit Heves–Külső-Szolnok megyében is megválasztottak, visszalépett, és Lükőt ajánlotta maga helyett.¹⁴⁶ Elképzelhető, hogy az említett balközép párti képviselők – az 1861-ben történetekhez hasonlóan – az eredetileg inkább a szélsőbalhoz kötődő honvédegyletektől igyekeztek a katonai szervezéshez szükséges adatokhoz jutni. Amennyiben így történt, a 18 ezer fős seregről szóló jelentés valószínűleg honvédegyleti összeírások alapján készült becslések, illetve tervezetek eredményét tartalmazta. Az mindenestre biztos, hogy a 18 ezres hadsereg tényleges létezését sem a források, sem a későbbi események – a Klapka-légió betörésének visszhang nélkül maradása – nem igazolják.¹⁴⁷ Azt, hogy nem folytathatták az országban ilyen nagyarányú szervezkedés, alátámasztja a rendőri értesülések hiánya is. Az 1866. évi háború augusztusban véget ért, miután Olaszország fegyverszünetet, majd Poroszország békét kötött Ausztriával. A nagyhatalmak elérték céljaikat a magyar szabadságharc kirobbanása nélkül is, ami véget vetett a magyar függetlenségi szervezkedéseknek.

*

A rendőrség változó és változatos eredményekkel végezte munkáját a magyar függetlenségi törekvések leleplezése terén 1859 és 1866 között. Az emigráns vezetők terveiről és tetteiről többnyire meglehetősen homályos értesülésekhez jutottak, miközben fő céljaikat ismerték, hiszen azok nagyjából kikövetkeztethetők voltak a nemzetközi körülményekből. Teleki „hazarablása” bizonyos értelemben kivételt képez, ez azonban a Magyar Nemzeti Igazgatóság tagjának óvatlanságával magyarázható. Egyébként nyilvánvalóan nehéz volt egy-egy emigráns vezető közelébe férkőzni, ezért az ismeretek általában másod-harmadkézből származtak, és így törvényszerűen torzultak, mire eljutottak a rendőrséghez. Ennél lényegesebben nagyobb sikerrel szerzett ismereteket a rendőrminisztérium az emigráció balkáni ügynökeinek tevékenységéről. Viszonylag nagy pontossággal ismerték a tervezett fegyverszállítások részleteit és a tárgyalások tartalmát. Informátoraik minden bizonnyal szerb és román kormánykörökből származtak, ami megbízható értesülésekhez segítette a bécsi udvart, és lehetőséget adott az ellenlépésekre, vagyis a diplomáciai nyomásgyakorlásra. A magyarországi szervezkedésekről számos különböző forrásból szereztek tudomást, ezért az értesülések megbízhatósága is igen tág határok között mozgott. Általánosságban jellemző volt, hogy nehezen tudták azonosítani egy-egy udvarellenes megnyilvánulás politikai hátterét vagy társadalmi támogatottságát, és sokszor bizonyítani sem tudták az értesülések valóságtartalmát. Minden bizonnyal az állandó félelemnek tudható be, hogy gyakran jelentéktelen, spontán megmozdulások mögött is országos méretű szervezkedést gyanítottak. A magyar politikai élet és az emigráció megosztottsága, továbbá a megfelelő nagyhatalmi támogatás hiánya lehetetlenné tette az újabb szabadságharc hatékony előkészítését, így tehát nem a rendőrségen múlt, hogy erre nem került sor.

¹⁴⁵ Nagy: *Magyarország nemesi családjai*, III. 246–247. Darvas Imre 1875-ben országgyűlési képviselő, 1877-ben pedig Abaúj-Torna megye főispánja lett. Somogyi: *Magyarország főispánjainak albuma*, 27–29.

¹⁴⁶ Ruszoly: *Országgyűlési képviselő-választások Magyarországon 1861–1868*, 241., 244.

¹⁴⁷ Kossuth a háború után egy Bernát nevű, Magyarországról érkezett személytől úgy értesült, hogy Zemplén megyében folyt valamiféle szervezés, „s kitörés is volt volna, de parancs jött [Pestről], hogy nem kell mozogni”. Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára, Levelestár, Kossuth Lajos Szilágyi Virgilhez, 1866. dec. 19.

KATALIN FARKAS

The Police and Pro-Independence Movements in Hungary (1859–1866)

The paper examines the intelligence the police of the Habsburg Empire gathered about the Hungarian pro-independence movements between 1859 and 1866 as well as the reliability of these. The main sources for police intelligence were the confidential reports sent to the Governor's Council and the Chancellery by the ministry of police.

Efforts to start yet another war of independence were linked to the wars fought for the creation of a unified Italy. Opportunities came in 1860, 1863 and 1866 for the Italians and Hungarians to force Austria into a multifront war with the help of the Serbs and the Romanians. Simultaneously with the war in Northern Italy an army of Italian volunteers would have landed in Dalmatia to help the fighting in Hungary. In the meantime, weapons and volunteer forces would have been infiltrated into Hungary from Serbian and Romanian territories. Because of that, preparation for a new Hungarian war of independence was under way not only in exile, but in Hungary and the Balkans as well.

The ministry of police in Vienna mostly was not able to gather anything more than very vague intelligence about the plans and the actions of the Hungarian leaders in exile. But it was much more successful in collecting information about the agents of the emigration living in the Balkans which gave them the possibility for countermeasures, that is, for diplomatic pressure. As their sources about the movements in Hungary were manifold, the accuracy of the intelligence varied considerably. It was most probably due to constant fear that insignificant and spontaneous actions were often suspected to be nationwide plots. But ultimately the deep divisions in Hungarian politics and the exile leadership as well as the lack of support from a great power rendered effective preparation work impossible.